

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş: 02.05.2024 ✓Accepted/Kabul: 29.07.2024

DOI: 10.30794/pausbed.1477004

Research Article/Araştırma Makalesi

Öztürk, H. (2024). "Maraş'ta Yaşanan Doğal Afetlerin İktisadi Yapıya Etkileri (1923-1960)", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 64, ss. 253-273.

MARAŞ'TA YAŞANAN DOĞAL AFETLERİN İKTİSADİ YAPIYA ETKİLERİ (1923-1960)

Hasan ÖZTÜRK*

Öz

Cumhuriyet Türkiye'sinin kurtuluşu ve kuruluşunda önemli bir yere sahip olan Maraş, kültürü ve tarihiyle geçmişten günümüze bir köprü vazifesi görmesinin yanında coğrafi ve jeolojik olarak da Anadolu'da geçiş bölgesinde yer almıştır. Vilayetin mevcut özellikleri, sosyal hayattan iktisadi düzene kadar her alana etki eden doğal afet ve diğer gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Kahramanmaraş'ta tarihin birçok döneminde, jeolojik ve meteorolojik kökenli çeşitli afetler yaşanmıştır. Afetlerin gerçekleşmesi neticesinde, bölge ve vilayette can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Bu çalışmada, iktisadi yapısı hala eski usul ve tekniklere dayanan ve tarımda kullanılan arazilerin en geniş sınıra ulaştığı 1923-1960 yılları arasında, Maraş'ta meydana gelen doğal afetler ve bu afetlerin iktisadi hayata olan etkileri ele alınacaktır. Çalışma esnasında öncelikli olarak, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TÜİK kaynakları ve Maraş basını ile vilayet ve bölge üzerine olan diğer eserler ile dönem üzerine olan kaynaklardan yararlanılmıştır. Yapılan çalışmayla temelde, Maraş'ta gerçekleşen doğal afetlerin, iktisadi hayata olan yansımalarının ortaya konulması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: *Maraş, Doğal afet, Sel, Deprem, İktisadi yapı.*

THE EFFECTS OF NATURAL DISASTERS ON THE ECONOMIC STRUCTURE IN MARAŞ (1923-1960)

Abstract

Having an important place in the liberation and establishment of Republican Türkiye, Maraş not only serves as a bridge from the past to the present with its culture and history, but also is located in a transition zone in Anatolia geographically and geologically. The current characteristics of the province have brought about natural disasters and other developments that affect every area, from social life to economic order. Various disasters of geological and meteorological origin have occurred in Kahramanmaraş in many periods of history. As a result of the disasters, loss of life and property occurred in the region and province. In this study, the natural disasters that occurred in Maraş between 1923 and 1960, when the economic structure was still based on old methods and techniques and the land used in agriculture reached its largest limit, and the effects of these disasters on the economic life will be discussed. During the study, primarily the Prime Ministry Republic Archive, TUIK sources, Maraş press, other works on the province and region, and sources on the period were used. The main aim of the study is to reveal the reflections of natural disasters in Maraş on economic life.

Keywords: *Kahramanmaraş, Natural disaster, Flood, Earthquake, Economic structure.*

*Öğr. Gör. Dr. Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü, KAHRAMANMARAŞ.
e-posta: hasandtcf@mail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-8164-1966>)

Giriş

Cumhuriyet ilan edildiği dönemde Türkiye genelinde, yıllardır süren savaşların getirdiği büyük yıkımlar ve yoksulluk söz konusuydu. Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki kurucu kadro, ülkenin mevcut durumunun aşılması ve ülkeyi “muasır medeniyet seviyesine” ulaştırmak için birçok alanda yeniliklere girişmiştir.¹ Ülkenin kalkınması için Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle iktisadi kalkınmaya ayrı bir önem verilmiş ve devlet, gerektiğinde iktisadi alanda girişimci olmuştur.² Bu dönemde ülkenin merkezden uzak kırsal alanları, üretim ve nüfusun merkezi konumundaydı. Fakat bu alanlar, savaşların yaratmış olduğu yıkımlar ve uzun yıllar süren iktisadi ve sosyal sorunlar nedeniyle sağlık, eğitim ve ulaşım gibi hizmetlerden mahrumdu.³ Diğer yandan yoğunlukla kırsal alanda yapılan tarımsal üretimin, eski usul, teknik ve üretim ilişkileriyle yapılması nedeniyle tarımsal üretim modern girdilerden yoksundu.⁴ Ülke genelinde bu anlamda tarımsal üretim, doğal şartlara ve iklim koşullarına bağlı olarak yapıldığı için üretim, yıllara göre değişkenlik göstermiştir. Tarımsal üretimi etkileyen en önemli unsur ise bu anlamda doğa kaynaklı afetler olmuştur. Yaşanan doğal afetler ise iktisadi yapıyı ve nüfusun büyük bölümünün yaşadığı kırsal alanı önemli oranda etkilemiştir. Bu anlamda Cumhuriyetin ilanından 1960 yılına değin yani, geleneksel üretim, teknik ve usullerin hala yaygın olduğu ve tarımda üretim yapılan alanların en geniş sınırlara ulaştığı dönemde, Maraş'ta yaşanan doğal afetler ve iktisadi hayata etkilerinin ortaya konulması hedeflenmiştir. Böylelikle Türkiye'de kırsal alanda iktisadi gelişimin ortaya konulması ve günümüz ile gelecekte yaşanacak afetlerin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır.

Ahır dağı'nın güney eteğinde yer alan ve önemli yol güzergahlarının üzerinde bulunan Maraş'ın tarihi ve kültürü, eski dönemlere kadar dayanmaktadır.⁵ Adıyla ilgili birçok rivayet bulunan vilayetin, Müslümanların kontrolüne geçmesiyle adı “Ma’raş” olmuştur.⁶ Vilayetin adı, Milli Mücadele döneminde de gösterdiği başarılar nedeniyle 1973'te “Kahramanmaraş” olarak değiştirilmiştir.⁷ Fakat vilayete İstiklal Madalyasının verilmesi ve adına “kahraman” unvanı eklenmesi, daha uzun süre önce gündeme gelmiştir.⁸ Vilayet, uzun yıllar geçmişten gelen göçebelik ruhunu taşımış ve Cumhuriyet döneminde devraldığı sosyal ve ekonomik problemleri uzun yıllar bünyesinde korumuştur.⁹ İklim ve jeolojik yapısı çeşitlilik gösteren vilayet, Doğu Anadolu Fay Hattı üzerinde yer alması ve coğrafi yapısının farklılık göstermesi gibi nedenlerden dolayı deprem, sel, su baskını, heyelan, çığ ve don gibi birçok doğal afet yaşamıştır. Vilayette yaşanan afetler başta can kayıplarına, yaralanmalara, ardından konut ve iş yerlerinin hasar görmesine ve üretim sistemlerinin aksamasına neden olmuştur. Afetlerin neden olduğu sonuçlar ise büyük olmuş ve uzun yıllar etkisini göstermiştir. Günümüzde, 6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş'a bağlı Pazarcık'ta saat 04:17'de 7,7 ve Elbistan'da saat 13:24'te 7,6 şiddetinde iki deprem ve ardından şiddetleri değişen binlerce artçı deprem meydana gelmiştir. Bu depremlerde; Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, Adana, Diyarbakır, Adıyaman, Hatay, Osmaniye, Kilis, Elazığ ve Malatya olmak üzere 11 vilayette büyük can kaybı ve yıkımlar yaşanmıştır.¹⁰ 6 Şubat depremlerinden ülke yüzölçümünün %15'i ve nüfusun ise yaklaşık %17'sini olumsuz etkilemiştir. Depremlerde 50 binden fazla insan hayatını kaybederken, 100 binden fazla insan da yaralanmıştır.¹¹ Öte yandan bölgenin ülke ekonomisinin büyümesindeki payı %9.8, ihracattaki payı %8.6, tarımsal üretimdeki payı %15.1 ve ülkenin toplam vergi gelirindeki payı ise yaklaşık %7.5 olduğu düşünüldüğünde, yaşanan afetin sosyal ve ekonomik etkilerinin ne kadar ağır sonuçlar ortaya çıkardığı görülmektedir.¹² Vilayet ve bölgede yaşanan afetlerin daha iyi anlaşılması adına, geçmiş dönemlerde yaşanan afetlerin ele alınması ayrı bir önem arz etmektedir.

Maraş, Cumhuriyetin ilanından 1960 yılına kadar çeşitli tarzlarda ve büyüklükte birçok doğal afet yaşamıştır. Vilayette gerçekleşen doğal afetler, insanların canlarını kaybetmesine neden olduğu gibi iktisadi kayıplara da yol açmıştır. Çalışma kapsamında, Cumhuriyetin ilanından Türkiye'de ekilen arazilerin en geniş sınıra ulaştığı ve geleneksel üretimin hala yaygın olarak sürdürüldüğü 1960 yılına kadar, vilayette gerçekleşen doğal afetler

¹ Şahin, 2009: 30.

² Boratav, 2006: 93-95.

³ Pamuk, 2007: 232.

⁴ Yaşa, 1980: 141.

⁵ “Tarih Boyunca Maraş” *Zaman*, 14 Temmuz 1958: 3.

⁶ Gündüz, 2001: 192.

⁷ Koç, 2010: 67.

⁸ BCA, 30.10.0.0/66.439.22, 30.06.1923: 2.

⁹ BCA, 490.1.0.0/686.331.1. 29.05.1941: 2.

¹⁰ Aydınbaş, 2023: 193.

¹¹ Bardakçı- Demirtaş, 2023: 186.

¹² Doker – Yiğit, 2023: 198.

ve bu afetlerin insan yaşamı ve iktisadi hayata olan etkileri gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde, vilayetin jeolojik ve iklim yapısı ile 1923-1960 yılları arasında Maraş'ta gerçekleşen doğal afetler ortaya konulacaktır. İkinci bölümde ise aynı dönemde, vilayetin iktisadi yapısı ve vilayette gerçekleşen doğal afetlerin bu iktisadi yapıya olan etkileri ele alınacaktır. Gerek erken Cumhuriyet döneminde ve gerekse sonraki süreçte, Türkiye'de ve Maraş'ta yaşanan doğal koşulların, tarımsal üretime ve insan hayatına etkisi büyük olmuştur. Bu çerçevede nüfusu önemli oranda kırsal alanda yaşayan ve ekonomisi tarımsal üretime dayanan Kahramanmaraş'ta, Cumhuriyet döneminde yaşanan doğal afetler ve bu afetlerin iktisadi hayata olan etkilerinin ele alınması, doğal afetlerin kırsal alana olan etkilerinin ortaya konulmasını ve de günümüz ile gelecekte yaşanacak doğal afetlerin iktisadi hayata yansımalarının anlaşılmasını sağlayacaktır. Bunların yanında, gelecekte yaşanacak her türlü doğal afete karşı daha hazırlıklı olunmasına da katkı sağlayacaktır.

1. MARAŞ'TA YAŞANAN DOĞAL AFETLER (1923-1960)

1. 1. Maraş'ın Jeolojik ve İklim Yapısı

Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinin kesiştiği noktada yer alan Maraş'ın güneyi, ovalarla ve üç değişik jeolojik ünite tarafından çevrelenmiştir. Vilayetin kuzeyinde Ahır dağları, batısında Gavur dağları ve güneydoğuda Arapdede dağları, bu jeolojik ünitelerde oluşmuş olup, vilayetin merkezi, Türkoğlu ve Narlı'daki ovalar bu üç ünite arasındaki çöküntülerden meydana gelmiştir. Vilayet genelindeki çöküntü sahaları, III. zamana ait "neojen ve pliosen" yaşlı tortulları ile IV. zamana ait "kuater" alüvyon örtülerinden oluşmuştur. Maraş'ta tektonik olarak ise Gavur dağları kuzey-doğu ve güney-batı yönünde uzanmakta ve kırılmaktadır. Vilayetin kuzeyinde "germano" tip kıvrımlar hüküm sürmekte ve bu kıvrımlar çeşitli basınçlarla kırılıp güneye doğru itilmiştir. Maraş'ta bu jeolojik üniteler faylar nedeniyle yükselmiş ve kuzeyindeki "eosen kalkerleri" güneye doğru "miosen serilerini" iterken, güneydoğudan kenar basınçları oluşmuş ve orta kısımlardaki serpantinler kısmen parçalanmıştır. Narlı ovasının güneyinde, güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda faylar, yaşanan gelişmeler sonrasında oluşmuştur. Diğer yandan kuzey-güney, kuzey-batı, güney-doğu ve doğu-batı doğrultusunda çeşitli faylar da söz konusudur.¹³

Maraş'ın coğrafi sınırları içerisinde çeşitli yükseklikteki dağlar, akarsu ve sel suları tarafından parçalanmıştır. Etrafı Dış Toroslarla çevrili olan vilayetteki çoğu tarım arazisi, çöküntü alanlarda yer almıştır.¹⁴ Maraş ve içinde bulunduğu bölgede, yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk ve yağışlı geçmesine neden olan Akdeniz iklimi hüküm sürmektedir. Kuzeyinde yayla ikliminin hakim olduğu vilayette, yıllık ortalama yağış miktarı 500-1000 mm. arasında değişmekte ve yıllık sıcaklık ortalaması 16,7°'dir.¹⁵ Maraş'ta meydana gelen yağışlar, daha çok "depresyonik ve orografik" olup, yağışlar, özellikle kışın ve ilkbaharda gerçekleşmektedir.¹⁶ Maraş'ın bitki örtüsü ise vilayette, karasal Akdeniz iklimi olduğu için dağ ve vadi yamaçlarında kuraklığa dayanıklı bitkiler yetişmekte ve bitkiler genel olarak yapraklarını dökmeyen, daima yeşil, küçük, sert ve kenarları dikenlidir.¹⁷ Maraş'ta iklim şartlarının elverişli ve toprakların verimli olması nedeniyle kültür bitki yetiştiriciliği de çeşitlilik göstermiştir.¹⁸

Maraş'ın jeolojisi, iklimi ve bitki örtüsünün çeşitlilik göstermesi öncelikle, vilayette nüfusun bölgeye dağılımını ve bölgedeki iktisadi yapıyı etkilemiştir. Fakat kimi dönemlerde vilayetin jeolojik yapısı ya da iklim koşullarında yaşanan ani değişimlerin, başta nüfus yapısı ve iktisadi düzen olmak üzere insan hayatı üzerinde etkileri büyük olmuştur. Doğa kaynaklı gerçekleşen bu olaylar, yani doğal afetlerin insan yaşayışına olan etkilerinin Maraş özelinde daha iyi anlaşılması için vilayette, Cumhuriyet döneminde gerçekleşen doğal afetlere bakılması gerekmektedir.

1. 2. Maraş'ta 1923 ve 1960 Yılları Arasında Yaşanan Doğal Afetler

Doğal afetler, "insanlara zarar veren olaylardır" diye tanımlanmakla birlikte, daha dar anlamıyla "doğanın sebep olduğu yıkım" olarak ifade edilmektedir. Genel itibarıyla doğa kaynaklı yaşanan yıkımlar, kısa süre içinde ortaya çıkmakta, can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Bu anlamda en kısa süreli afet deprem, en uzun

¹³ Maraş İl Yıllığı 1967, 1970: 49-51.

¹⁴ "Kahramanmaraş" Yurt Ansiklopedisi, 1983: 5644-5645.

¹⁵ Köy Envanter Etüdülerine Göre Maraş, 1967: 108.

¹⁶ Maraş İl Yıllığı, 1967: 61-66.

¹⁷ "Kahramanmaraş" Yurt Ansiklopedisi, 1983: 5650.

¹⁸ Maraş İl Yıllığı, 1967: 54.

sürede ortaya çıkan afet ise seldir. Afetlerden deprem dışında kalanlarına, başlamadan ve sonuçları itibariyle önlem alınması mümkün iken gerçekleşme anında müdahale etmek ve durdurmak söz konusu değildir.¹⁹ Doğada yaşanan olaylar, normal zamanlardan daha fazla gerçekleştiklerinde afete dönüşür.²⁰ Örneğin kar yağışı kışın ve belirli miktarda yağdığına problem olmaz iken, mevsimi dışında veya mevsiminde normalden fazla yağması, ulaşımı engellemesi veya çığa neden olması itibariyle afete dönüşebilir. Doğal afetler yaşandıktan sonra diğer yandan başka afetleri de ortaya çıkarabilir. Örneğin şiddetli depremler sonrasında heyelanlar, yangınlar ve su baskınları görülebilir. Bunların dışında doğada gerçekleşen her durumun afet olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Örneğin erozyonlar, maddi kayıplara neden olsalar da uzun sürede ve kademe kademe gerçekleştikleri için önlenmeleri mümkündür.²¹

Afetler temelde gerçekleşme şekillerine göre, beşeri ve doğal afetler olarak iki ayrılmaktadır. Doğal olmayan ve temelde insanların neden olduğu afetlere, beşeri afetler denilmektedir. İnsan faktörü sonrasında ortaya çıkan yangınları, toprak erozyonları ve kaymaları, deniz kirlilikleri ve hava kirliliği beşeri afetlere örnektir. Bu afetlerin ortaya çıkışı tam kestirilemese de önlenmeleri mümkündür. Doğal afetler ise doğal kökenli olup, olayı hazırlayan temel faktörler doğal nedenlere dayandığı için insanın iradesi dışında gerçekleşir ve engellenemezler. Doğal afetler ise yer kökenli, yani jeolojik afetler ve atmosfer kökenli, yani meteorolojik afetler olarak ikiye ayrılmaktadır.²² Türkiye’de sıklıkla görülen afetlerin başında meteorolojik kökenli afetler olan dolu, sel, su baskınları, orman yangınları, kuraklık, şiddetli yağış, yıldırım, çığ ve kar gelirken, Maraş’ın içinde olduğu Akdeniz bölgesinde ise daha ziyade kuraklık, sel, orman yangını, heyelan, dolu, çığ ve don görülmektedir.²³

1. 2. 1. Jeolojik Afetler

Doğal afetlerden birisi olan yer kökenli afetler, doğrudan yer kabuğunun hareketleriyle oluşmakta olup, Türkiye’de en çok yer sarsıntısı yani deprem, yer kayması yani heyelan ve kaya düşmesi şeklinde görülmektedir. Türkiye, dünyanın en önemli deprem kuşaklarından olan Alp-Himalaya deprem kuşağında yer alması ve aktif tektonik yapı üzerinde bulunması nedeniyle sürekli deprem riski altında olmuştur.²⁴ Dünyada deprem afeti dışında, volkan püskürtmesi ve çamur seli afetler de mevcuttur. Maraş’a bakıldığında, vilayette tarih boyunca da birçok yıkıcı deprem olmuş ve bunun yanında nadiren de olsa yer kayması ve kaya düşmesi gibi felaketler gerçekleşmiştir.

Jeolojik afetler içinde en sık görülen ve en yıkıcısı olan depremler, yerkabuğunun bilhassa üst katmanlarındaki kayaç yapıların kırılmasıyla oluşan sismik dalgalardır. Bu dalgalar yeryüzüne ulaşarak yer sarsıntıları yaratmaktadır. Depremler, aniden ortaya çıkar ve sonuçları itibariyle insan ve mal kayıplarına yol açmaktadır. Depremler, diğer yandan gerçekleştirmeleri sonrasında yangın ve sel gibi felaketlere de yol açabilmektedirler.²⁵ Tarihin çeşitli dönemlerinde, Türkiye’de çeşitli büyüklükte depremler gerçekleşmiştir. Cumhuriyet döneminde 100 yıllık süre zarfında 6 ve üstü gerçekleşen depremlerde, yaklaşık 81 bin kişi hayatını kaybederken, yaklaşık 540 bin konut da zarar görmüştür. Türkiye’de yaşanan 27 Aralık 1939 Erzincan, 24 Kasım 1974 Van ve 17 Ağustos 1999 Marmara ile 12 Ekim 1999 Düzce ve 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş’ta gerçekleşen depremlerde dahil olmak üzere 1900’lerden 2023’e 7 ve üstü ise 20 deprem meydana gelmiş ve bu depremlerde büyük can ve mal kayıpları yaşanmıştır.²⁶ Maraş ve çevresindeki bölge ise tarihte birçok yıkıcı deprem üretmiş olan Bingöl, Palu, Hazar Gölü, Adıyaman, Maraş, İslahiye ve Hatay’ın Amik Ovası’na kadar uzanan Doğu Anadolu Fayı üzerinde yer almaktadır. Bu anlamda Cumhuriyet döneminde meydana gelen ve son 100 yılın en büyük felaketi olarak öne çıkan Maraş merkezli 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki depremler, bu fay üzerinde olmuştur. Yaklaşık 80 saniye süren depremlerden 11 vilayet etkilenmiş ve bu vilayetlerde büyük yıkımlar yaşanmıştır. Sarsıntı yerkürenin yüzeye yakın noktasında gerçekleştiği için çok geniş bir alanı etkilemiştir. Kahramanmaraş dışında Gaziantep, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, Elazığ, Kilis, Osmaniye, Adana ve Hatay’da yıkımlar

¹⁹ Şahin, 1991: 1.

²⁰ Aydınbaş, 2023: 178.

²¹ Şahinkaya, 2009: 2-3.

²² Şahinkaya, 2009: 3-4.

²³ Bardakçı-Demirtaş, 2023: 188.

²⁴ Doker-Yiğit, 2023: 196.

²⁵ Şahinkaya, 2009: 35.

²⁶ Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, 2023: 6.

yaşanmıştır.²⁷ Belirtilen vilayetlerde 50 binin üzerinde insanın hayatını kaybettiği depremlerde, 100 binden fazla insan yaralanmıştır.²⁸ 6 Şubat'ta yaşanan felakette on binlerce konut ve iş yeri hasar görmüş, tarımda ve diğer üretim alanlarında üretim faaliyetleri aksamıştır. 11 vilayette gerçekleşen depremlerden etkilenen bina sayısı, Türkiye genelindeki bina sayısının yaklaşık %14.05'i düzeyindedir.²⁹ Depremlerin Maraş'ta ve ülke genelinde yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarmasındaki ana nedenlerin başında ise bölgedeki zeminin temel özellikleri, plansız yapılaşma, eğitim ve yer altı su seviyelerindeki yaşanan değişimler etkili olmuştur.³⁰

Türkiye'de Cumhuriyet öncesi dönemdeki dönemlere bakıldığında, kayıtlara geçen ilk deprem, 1114 tarihinde yaşanmıştır. Vilayet bu deprem nedeniyle harap olmuş ve Dulkadiroğulları döneminde vilayet bugünkü konumuna taşınmıştır.³¹ Şiddetine dair çeşitli söylemler olan bu depremde, Maraş ve ilçelerinde büyük yıkım olmuştur. Cumhuriyet öncesindeki dönemde vilayette şiddeti yüksek diğer deprem, 1544'te olmuş ve depremde Zeytun ve Elbistan, büyük hasar almıştır. 1795'te olan depremde ise Maraş'ın yarısından fazlası zarar görmüştür. Maraş'ı etkileyen diğer bir deprem, 1893'te gerçekleşen Elazığ ve Malatya merkezli depremdir. Vilayeti etkileyen Cumhuriyet öncesi son deprem, Haziran 1914'te Andırın merkezli olup, deprem şiddetli olsa da fazla zarar oluşturmamıştır.³²

Maraş'ta Cumhuriyet döneminde kayıtlara geçen ilk deprem 2 Kasım 1932'de gerçekleşmiştir. Dahiliye Vekilinin belirttiğine göre, gece saat 23:15 ve 01:45'te gerçekleşen hafif sarsıntılarda herhangi bir hasar oluşmamıştır.³³ 1930'larda diğer deprem, Elbistan'da 21 Ocak 1937'de gerçekleşmiştir. 3 ile 6 saniye arasında süren depremde, herhangi bir zaiyat oluşmamıştır.³⁴ 1930'ların sonuna gelindiğinde Türkiye'de, 27 Aralık 1939'da Erzincan'da yıkıcı bir deprem gerçekleşmiştir. Büyüklüğü 7.9-8.0 olan deprem, 52 saniye sürmüş ve depremde 32.962 kişi hayatını kaybederken 100 bin kişi de yaralanmıştır.³⁵ Erzincan ve çevresindeki illerde büyük yıkımlara neden olan deprem sonrasında, Maraş'tan bölgeye yardım edilmesi için Vali Salim Günaydın başkanlığında, Belediye Başkanı Doktor Sükuti Tükeli, CHP Vilayet Reisi Ali Rıza Çuhadar ve Maraş Kızılay Başkanı Hasan Başaran ve diğer partililerin de içinde olduğu bir "Yardım Komisyonu" oluşturulmuştur. Halkın yoğun ilgisi sonrası, 2.500 kg ekmek ve 2 vagon zahire yani tahıl gönderilmek için hazırlanmıştır.³⁶ Nakdi yardım olarak ilk etapta, Maraş Belediyesi 2.500 lira ve Kızılay Yardımlaşma Merkezi 3000 lira toplamıştır. Maraş Cumhuriyet Halk Partisi Vilayet İdare Heyeti ise 3.813 lira para, 14.899 kg bulgur, 1.163 kg un, 173 kg katı pekmez, 224 kg buğday, 100 pirinç ve 10 kg tarhana gibi yardımlar toplamıştır.³⁷ Diğer yandan Erzincan'dan vilayete, 21 afetzede gelmiş olup bu afetzedeler, Halkevine yerleştirilmiştir. Vali Günay, ertesi gün depremedeleri ziyaret edip onların ihtiyaçlarını gidermiştir.³⁸ Ülke genelinde diğer deprem ise 20 Aralık 1942'de Tokat Erbaa'da gerçekleşmiştir. 7.1 büyüklüğünde olan deprem esnasında, büyük yıkım olmuş ve bölgede toplamda 3.000 kişi hayatını kaybetmiş, 6.300 kişi yaralanmıştır.³⁹

1940'lara gelindiğinde Maraş'ta, çeşitli büyüklüklerde depremler olmuştur. İlk deprem, 9 Temmuz 1940'ta saat 23:00'da olmuş ve aynı günün sabahına kadar ikisi uzun ve diğerleri gürültülü ve kısa olmak üzere bir dizi deprem gerçekleşmiştir. Depremlerin merkez üssü Andırın ve Elbistan'ın Efsun nahiyesinde olan depremlerde, 6 evde hasar oluşmuş ve kayaların yuvarlanmasıyla iki ceviz ağacı zedelenmiştir. 11 Temmuz 1940'ta Süleymanlı'da orta şiddetli deprem olmuş ve bu depremde herhangi bir zarar oluşmamıştır.⁴⁰ Yaşanan deprem sonrasında halk, büyük heyecan ve korku yaşamış ve deprem sonrasında geceyi düzlüklerde geçirmiştir. Oluşan hasarlar için ise ilgili kurumlardan yardım istenmiştir. 1940'lardaki diğer deprem, 13 Ocak 1941'de Andırın'da yaşanmış ve Maraş Valisi Ali Gündoğan'ın bildirdiğine göre, saat 14:00'da gerçekleşen depremde herhangi bir hasar oluşmamıştır.

²⁷ Sabırsız-Şöhret, 2024: 574.

²⁸ Doker-Yiğit, 2023: 197.

²⁹ Deprem bölgesinde yaklaşık 2,6 milyon bina bulunmakta olup, bu binaların %90'ı mesken, %6'sı iş yeri ve %3'ü kamu binalarından oluşmaktadır. *Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*, 2023: 11.

³⁰ Solak ve Doğan, 2020: 147.

³¹ Gündüz, 2001: 194.

³² Gökhan, 2011: 371.

³³ *BCA*, 30.10.0/119.838.12, 08.11.1932.

³⁴ *Maraş Gazetesi*, 12 Ocak 1937: 1.

³⁵ Görür, 2020: 54-55.

³⁶ *Maraş Gazetesi*, 4 Ocak 1940: 2.

³⁷ *BCA*, 490.1.0.0/1585.466.1, 08.01.1940: 2-3.

³⁸ *Maraş Gazetesi*, 11 Ocak 1940: 1.

³⁹ Görür, 2020: 55.

⁴⁰ *Maraş Gazetesi*; 11 Temmuz 1940: 2.

Ocak 1941’de Antalya ve Ağrı’da da düşük şiddetli depremler gerçekleşmiştir.⁴¹ Genel olarak bakıldığında, Doğu Anadolu Fay Hattı üzerinde yer alan Maraş’ta, Cumhuriyet öncesi dönemde birçok kez yıkıcı depremler gerçekleşse de Cumhuriyet sonrasında 1923-1960 yılları arasında düşük şiddetli ve ufak maddi hasarlara neden olan depremler olmuştur.

Türkiye’de ve Maraş’ta yaşanan jeolojik kökenli afetlerden bir diğeri de yer kayması ve kaya düşmesidir. Nadiren görülen yer kayması ve kaya düşmesi, temelde yüksekte bulunan toprak parçaları veya kayaların dış olayların etkisiyle düşmesiyle gerçekleşmektedir.⁴² Maraş’ta yer kayması ve kaya düşmesine dair Cumhuriyet döneminde ilk afet, Şubat 1948’de gerçekleşmiştir. Şubat ayı sonunda vilayet merkezindeki kale yamaçlarından kopan kaya parçaları, Mehmet Kirece adlı vatandaşın evini yıkmış ve olayda 3 kişi ölmüştür. Yaşanan afet sonrasında aileye maddi yardımlar yapılmıştır.⁴³ Maraş’ta toprak kaymasına dair ilk olay ise 1959’da Göksun’un Çardak nahiyesinin Tombak köyünde gerçekleşmiş ve olayda bir köylü ölmüştür.⁴⁴ Vilayette, ele alınan dönem dışında, yani 1967 yılında merkeze bağlı Dağaçlı köyünde yer kayması gerçekleşmiş ve köydeki 73 konuttan 57’si zarar görmüştür.⁴⁵ Genel olarak bakıldığında Maraş’ta yer kayması ve kaya düşmesi gibi afetler nadiren görülmüş ve yaşanan bu afetlerde, can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Vilayette, 1923 ile 1960 yılları arasında gerçekleşen jeolojik afetlerden depremlerde ise günümüzdeki 6 Şubat 2023’te gerçekleşen depremlerin aksine şiddetleri daha düşük olduğu için can ve mal kayıplarına yol açmamıştır. Bu yönüyle dönemin depremlerinin sosyal ve iktisadi hayatta olan etkileri diğer doğal afetlere göre daha az olmuştur.

1. 2. 2. Meteorolojik Afetler

Meteorolojik afetler, atmosfer kaynaklı olaylardır. Bu olaylar, insan ve canlıların yaşaması için gerekli olan atmosfer değerlerinin normal değerlerin altına inmesi ya da üstüne çıkmasıyla oluşmaktadır. Türkiye’de görülen başlıca meteorolojik afetler; sel ve su baskını, çığ, don, fırtına, tipi, yıldırım düşmesi, kuraklık, dolu, sis ve orman yangınlarıdır. Meteorolojik afetlerin bazıları gerçekleştikleri yerin özelliğini de taşımaktadır. Örneğin sel ve su baskınları akarsu yatağının çeşitli nedenlerle daraltılması sonrasında ortaya çıkmaktadır.⁴⁶ Cumhuriyet döneminde Maraş’ta meteorolojik afetlerden en sık, su ve sel bakını görülürken, bunun dışında don, kuraklık ve yangınlar da görülmüştür.

Dere ve ırmakların beslenmelerine bağlı olarak, mevsim normallerine göre, bir akımı yani debisi bulunmaktadır. Akarsuların debisi, mevsim normalleri dışında yağan yağmur, kar ya da buzların erimesiyle, kısa sürede aşırı miktarda artıp taşkınlara neden olabilmektedir. Sel ve su baskınları, Türkiye ve Maraş’ta en sık görülen doğal afetlerdendir. Bu afetler, akarsu yataklarının taşması şeklinde olduğu gibi geçici su yataklarının taşlamasıyla da gerçekleşmiştir. Bu afet sonrasında ise insan ve hayvan kaybı, mesken tahribi, toprak kaybı, tarımsal hasar, işsizlik, ulaşım ve haber ağlarının zarar görmesi söz konusudur.⁴⁷ Cumhuriyet döneminde Maraş’ta gerçekleşen sel ve su baskınlarının ilki, 18 Nisan 1931’de Adana ve Maraş bölgesinde gerçekleşmiştir. Adana’da can kaybına neden olan sel felaketi, Maraş’ta 11 Nisan’da gerçekleşmiştir. 6 saat süren yağmur yağışı sonrasında Elbistan’da Ceyhan nehri taşmış ve felaket sırasında Maraş postası, bölgeye gönderilen müfreze tarafından son anda kurtarılmıştır. Diğer yandan Elbistan mahkeme reisi ve azalar ile bazı avukatlar, sele kapılsa da son anda hayatları kurtarılmıştır. Felakette can kaybı olmasa da tarım arazileri hasar görmüştür.⁴⁸ Dönemin diğer sel felaketi, 1933’te gerçekleşmiş ve felakette can kaybı yaşanmıştır. Maraş Valisi Fahrettin Beyin verdiği bilgiye göre, 17 Eylül 1933 Pazar günü saat 15:00’da yağan şiddetli yağmur ve dolu neticesinde, Pınarbaşı’nda çiftçi Yusuf’un, Gazipaşa mahallesinde Erkek Hüseyin, Naçar Seydi ve oğlu Ethem ve Gök Ökkeş Ağanın, Mağaralı’dan Haşaş Ali ve Seddar kızı Hatice’nin, Yörük Selim Mahallesinde Çuhadar Ali Efendi’nin, Turan Mahallesinde Dündükçüzade Yonid Ağa, Kahveci Habil ve Sabık hastanesi katibi Şerafettin beyin evlerini sel suları basmış, hayvanlar ve tahıllar zarar görmüştür. Aynı zamanda sel felaketinde, Kahvecizade Mehmet Efendi’nin değirmeni, sular altında kalmıştır. Diğer yandan felakette

⁴¹ BCA, 30.10.0.0/119.846.5, 17.07.1940; BCA, 30.10.0.0/119.846.22, 10.01.1941: 2.

⁴² Şahinkaya, 2009: 49.

⁴³ *Maraş Postası*, 1 Mart 1948: 1.

⁴⁴ *Şanlı Maraş*, 13 Haziran 1959: 1.

⁴⁵ BCA, 30.18.1.2/203.9.12, 07.02.1967: 2.

⁴⁶ Şahinkaya, 2009: 5.

⁴⁷ Şahinkaya, 2009: 77-78.

⁴⁸ BCA, 30.10.0.0/117.819.5, 19.04.1931: 2.

Kılınç Ali Mahallesinde Mikdat oğlu Sağır Hayri'nin 15 yaşındaki kızı, bağ evinden gelirken sele kapılıp hayatını kaybetmiştir. Vilayette yaşanan bu felakette, "3.815 TL"lik zarar oluşmuştur.⁴⁹

Maraş'ta 1930'ların ikinci yarısında diğer sel felaketi, 3 Aralık 1937'de Elbistan'ın Til köyünde yaşanmıştır. Dahiliye Vekaletinin verdiği bilgiye göre Til'de 14 ev yıkılmış ve zararların giderilmesi için 4.600 lira yardım yapılması istenmiştir. Bu dönemdeki diğer felaket, 22 Ağustos 1938'de Göksun'dan geçen Telbüzek deresinin taşmasıdır. Yaşanan taşkında, bir değirmeni su basmış ve değirmende bulunan Kasım adlı köylü hayatını kaybetmiştir. Diğer yandan Ağustos 1938'te Göksun'da Binboğa dağına yağın aşırı yağışlarda da Keklikoluk köyünde iki kadın, sel sularına kapılarak hayatını kaybetmiştir. Göksun'da gerçekleşen aşırı yağışlar sonrasında, buğday harmanları ve yıllık mahsulün zarar görmesi nedeniyle, Maraş Valisi Osman Şahinbaş'a göre çiftçinin borçlarının ertelenip tohum desteği verilmesi gerekmektedir.⁵⁰ 5 Haziran 1939'da saat 16:00'da başlayan yağmur ve dolu yağışları sonrasında ise 16 ev ve 2 ayakkabı dükkanını su basmasıyla 4 bin liralık zaiyat oluşmuş ve bu felakette, Hayrullah Mahallesinde 14 yaşındaki Duran kızı Ayşe Nevruz sele kapılarak hayatını kaybetmiştir.⁵¹

1940'lı yıllara gelindiğinde ilk sel felaketi, 15 Ekim 1941'de gerçekleşmiş ve yaşanan aşırı yağışlarda, yollar suyla kaplandığı için Maraş valisi, 12 km yürüyerek vilayet merkezine dönebilmiştir. Yaşanan sel felaketi sonrasında, yollar ve köprüler zarar görmüştür.⁵² 1940'lardaki diğer sel felaketi, 1948'de yaşanmış, Maraş önemli miktarda yağış olsa da zaiyatlar daha ziyade Adana'da gerçekleşmiştir.⁵³ 1950'li yıllara gelindiğinde ise 1957'de yaşanan sel felaketinde vilayette, çeşitli köprü inşaatları zarar görmüştür.⁵⁴ 4 Nisan 1960'sa ise Elbistan'da gerçekleşen yağışlar esnasında, Kürtül köyünde yıldırım düşmesi sonucunda, 20 yaşındaki Mustafa Polat hayatını kaybetmiştir.⁵⁵ İlerleyen dönemlerde yani 1967'de yine Elbistan'da, Devişimli köyünde 2 Temmuzda yaşanan su baskınında, 12 aile zarar görmüş ve sonrasında ailelere yardım yapılmıştır.⁵⁶ Vilayette ilerleyen dönemlerde, su ve sel baskınları devam etmiş ve zaiyatlar oluşmuştur.⁵⁷ Genel olarak ise Cumhuriyet döneminde, Maraş'ta yaşanan su ve sel baskınları sonrasında, tarımsal alanlar ve konutlar zarar görmüş ve can kayıpları yaşanmıştır. Yaşanan aşırı yağışlarda esnaf ve diğer ticari alanlarda zararlar oluşsa da asıl zarar tarımsal alanlarda gözlemlenmiştir.

Maraş'ta yaşanan meteorolojik afetler sonrasında, coğrafi şartlar ve diğer koşullar nedeniyle bölgede, su birikintileri ve bataklıklar da oluşmuştur. Su ve sel baskınları sonrasında, yüzeyi balçık ve su ile kaplanan arazilerde, bataklıklar oluşmaktadır. Bataklıklar ise zamanla sıtma gibi hastalıkların oluşmasına ve tarımsal alanların daralmasına neden olmuştur. Bu nedenlerden dolayı bataklık araziler vilayette, öne çıkan problemlerden birisi olmuştur. Bataklıkların kurutulması için ise Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke genelinde, 55.251 hektar arazi kurutulup 754.855 metre kanal açılırken, Maraş'ta herhangi bir gelişme yaşanmamıştır.⁵⁸ CHP Maraş Bölgesi Müfettişi Trabzon Mebusu Mithat Aydın'ın 1941'de ele aldığı rapora göre, vilayette nehirlerin bulunduğu arazilerde çeşitli dönemlerde bataklıkların arttığı ve bunun yanında vilayet tarımında önemli yer edinen pirinç ekimi nedeniyle bölgede sıtmanın salgın haline dönüştüğü ifade edilmiştir.⁵⁹ Öte yandan aşırı yağışlar sonrasında akarsu ve göl kenarlarında bulunan görece düzlük araziler, sular altında kaldığı için verimli tarım arazileri işlenememiştir. Verimli tarım arazilerinin kullanılamaması ise halk tarafından sürekli şikayet konusu olmuştur. 1940'ta vilayette, mevcut bataklıkların kurutulmasına yönelik istekler öne çıkarken diğer yandan, mevcut suların zengin ailelerin kontrolünde olması ayrı şikayet konusu olmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında, Gavur Gölü ve Humaşır bataklıklarının kurutulması için 1932'de başvuru yapıldığı fakat 1941'e kadar herhangi bir işlem yapılmadığı belirtilmiştir.⁶⁰ Aynı bataklıkların kurutulması için 1941 ve 1942'de yine talepler dile getirilmiştir.⁶¹ 1943'e gelindiğinde ise Maraş Mebusu Rasih Kaplan, vilayetin güney kısımlarında birçok bataklığın olduğunu ve diğer yandan bölgelerdeki çeltik ekimi nedeniyle sağlık konusunda sıkıntılar yaşandığını açıklamıştır. Vekile göre, pirinç yerine pamuk, susam ve

⁴⁹ BCA, 30.10.0.0/117.820.5, 03.10.1933: 2-3.

⁵⁰ BCA, 30.10.0.0/117.824.10, 08.01.1938: 1-3; BCA, 30.10.0.0/118.825.36, 06.10.1938: 3-5.

⁵¹ *Maraş Gazetesi*, 8 Haziran 1939: 2; BCA, 30.10.0.0/118.827.8, 12.06.1939: 1.

⁵² BCA, 490.1.0.0/687.332.1, 07.10.1941: 3-4.

⁵³ BCA, 30.1.0.0/42.251.5, 20.02.1948: 1.

⁵⁴ BCA, 30.11.1.0/266.24.68, 19.08.1957: 1-2.

⁵⁵ *Elbistan Postası*, 20 Nisan 1960: 1.

⁵⁶ BCA, 30.18.1.2/213.87.20, 16.12.1967.

⁵⁷ BCA, 30.18.1.2/290.88.2, 24.11.1972.

⁵⁸ *Tarım İstatistikleri 1928-1936*, 1937: 15.

⁵⁹ BCA, 490.1.0.0/686.331.1, 29.05.1941: 1.

⁶⁰ BCA, 490.1.0.0/686.330.1, 12.06.1940: 2; BCA, 490.1.0.0/686.331.1, 01.02.1941: 13.

⁶¹ BCA, 490.1.0.0/686.331.1, 29.05.1941: 4; BCA, 490.1.0.0/687.332.1, 09.10.1942: 18.

mısır ekimi teşvik edilmelidir. Çünkü mevcut durumda çeltik ekilen arazilerde, köylüler barınamıyor ve köylü arazisini tüccara kiralyordu. Topraklarını kiraya veren fakir köylü ise artık ameleliğe ya da yarıcılığa başlamakta ve sıtma nedeniyle köylü sıkıntı yaşadığı için de köyden uzaklaşmaktaydı.⁶² 1947'de Maraş Vekili Emin Soysal, Pazarcık köylerinden Aman, Kavur, Kumaşır ve Gölbaşı'ndaki bataklıklar ile Maraş ovasında yer alan yaklaşık 400 bin hektarlık arazinin kurutulması için Tarım, Sağlık ve Bayındırlık Bakanlıklarına soru önermeleri vermiştir.⁶³ Vilayette bulunan Gavur, İnekli, Azaplı, Mizmilli ve Humaşır gölleri içinden, sadece Gavur gölü ve Mizmilli gölleri etrafındaki bataklıkların tarıma kazandırılması için 1960'lı yıllara kadar DSİ tarafından çalışmalar yürütülmüştür.⁶⁴ Genel olarak, aşırı yağışlar sonrasında vilayette yaşanan su ve sel baskınları sonrasında can ve mal kayıpları yaşanmasının yanında halk, bataklık ve sıtma gibi salgınlardan da mustarip olmuştur.

Dünyada insanların ve diğer canlıların yaşamını sürdürmeleri için belirli sıcaklık aralıkları gerekmektedir. Hava sıcaklığının mevsim normallerinin altına ani şekilde düşmesiyle birlikte don olayları yaşanırken, hava sıcaklığının mevsim normallerinin üstüne çıkmasıyla birlikte, aşırı buharlaşma yani kuraklık baş göstermektedir. Yaşanan kuraklık neticesinde, günlük hayatta ve tarımda kullanılan suyun miktarının düşmesiyle birlikte, sağlık alanı ve tarımsal üretimde büyük sorunlar yaşanmıştır.⁶⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında Maraş tarımında, sulama sistemlerinin az olması, üretimin önemli oranda eski usul ve tekniklerle yapılması ve de modern girdilerden yoksun olması gibi nedenlerden ötürü, tarımsal üretim doğal şartlara ve iklim koşullarına bağlı olarak yapılmıştır. Vilayetteki tarımın genel durumu nedeniyle, üretim alanı ve miktarı kurak sezonlarda gerilemiştir. Tarımda sulama sistemlerinin geliştirilmesi için çeşitli su kaynaklarının getirilmesi veya baraj yapılması, halk tarafından sürekli talep edilmiştir. Kurak sezonlarda daha çok dile getirilen bu taleplerden ilki 1931'de, Hurman suyunun 200 bin dönümlük araziye sulaması için olmuştur.⁶⁶ 1937'deki kuraklıkta ise Elbistan'daki 500 bin dönümlük arazinin sulanması için yine Hurman suyuna baraj yapılması istenmiştir.⁶⁷ 1941 yılında yine Hurman suyuna bent yapılması istenmiş ve bu bentle Kızılsahar ovasında yer alan yaklaşık 40-50 köyün suya kavuşacağı ifade edilmiştir.⁶⁸ 1960'ların başında ise Afşin için Hurman suyuna ve Pazarcık'ın Helete köyünden geçen Fırat'a karışan Göksuyun, Aksu'ya akıtılarak Kartal Kayası barajının yapılması talep edilmiştir. Bu proje yanında Köroğlu'ya Aksu'dan kanal yapılarak on bin dönümlük arazisi olan 15 köyün sulanması için Ardıl barajının yapılması istenmiştir.⁶⁹ 1966'da Afşin'e Hurman Barajı'nın yapılması için etütlere başlanmıştır. 1966'da yine Maraş'ta yapılması için Kartalkaya Barajı, Narlı ve Türkoğlu sulama projesi, Göksun için Hacimirzon ve Tabak sulama developmanları, Elbistan için İğde ve Topraksu projelerinin yapılması için çalışmalara başlanmıştır. Aynı dönemde Afşin'de sulama için Hurman suyu üzerine, Karakuz barajı inşası düşünülmüştür.⁷⁰ Genel olarak bakıldığında Maraş'ta, tarımsal üretimin doğal şartlara bağlı ve modern gidilerden yoksun olarak yapılması nedeniyle 1960 başına kadar içme suyu ve tarımsal sulama için baraj yapılması talep edilmiş fakat barajlar, 1960'lı yıllarda yapılmaya başlanmıştır.⁷¹

Maraş'ta yaşanan afetlerden bir diğeri ise gerek insanlardan kaynaklanan gerekse doğal nedenlerle ortaya çıkan yangınlardır. Cumhuriyet döneminde vilayette çeşitli zamanlarda, orman ve konut alanlarında büyüklüğü değişen yangınlar çıkmıştır. Ele alınan dönemde, daha çok küçük çapta yangınlar çıkarken Eoğlu nahiyesinde, 11 aileye ait ev, ahır ve samanlık gibi yapıların yanmasına neden olan büyük bir yangın çıkmıştır. Bu afet sonrasında ailelere, zararlarını karşılamak için yapı malzemesi yardımı yapılmıştır.⁷² 4 Ağustos 1958'de ise Elbistan'da bulunan Engizek dağı Karbasan mevkiinde, orman yangını başlamış ve yangın yoğun çalışma sonucu kontrol altına alınmıştır.⁷³ Eylül 1959'a gelindiğinde, vilayetin güneyinde Düldül dağı civarında, orman yangını çıkmış ve yangın anca, iki gün sonra kontrol altına alınmıştır.⁷⁴ Diğer yandan Temmuz 1959'da Göksun ilçesinde, Küçükçamur ve Büyükçamur, Kurtlar ve Değirmendere ile Taşoluk köyleri civarında, büyük bir orman yangını çıkmıştır.⁷⁵ Verilerden de anlaşılacağı üzere vilayette, afet düzeyinde yaşanan yangınlarda, daha çok ormanlık alanlar zarar görmüştür.

⁶² BCA, 490.1.0.0/687.335.1, 10.11.1943: 3-4.

⁶³ BCA, 30.10.0.0/8.50.25, 16.04.1947: 2.

⁶⁴ *Maraş İl Yıllığı*, 1967: 53.

⁶⁵ Şahinkaya, 2009: 5.

⁶⁶ BCA, 30.10.0.0/117.818.34, 15.04.1930; BCA, 490.1.0.0/496.1997.3, 23.02.1935: 10.

⁶⁷ BCA, 490.1.0.0/496.1997.3, 30.01.1937: 1.

⁶⁸ BCA, 490.1.0.0/686.331.1. 01.02.1941: 15.

⁶⁹ BCA, 30.1.0.0/118.749.4, 22.02.1960: 3-4.

⁷⁰ BCA, 30.1.0.0/119.755.8, 11.02.1966: 1; BCA, 30.1.0.0/115.727.7, 16.11.1966.

⁷¹ *Maraş İl Yıllığı*, 1967: 52.

⁷² BCA, 30.18.1.2/131.30.9, 10.04.1953.

⁷³ *Elbistan Postası*, 4 Ağustos 1958: 1.

⁷⁴ *Şanlı Maraş*, 15 Temmuz 1958: 1.

⁷⁵ *Halk Postası*, 26 Temmuz 1959: 1.

Genel olarak bakıldığında ise Maraş'ta Cumhuriyet döneminde görülen doğal afetler, jeolojik ve meteorolojik afetler olarak ikiye ayrılmaktadır. Jeolojik afetler, depremler ve yer kayması ile taş düşmesi şeklinde yaşanmış olup meteorolojik afetler ise su-sel baskınları, don-kuraklık ve yangın afetleri olarak gerçekleşmiştir. Maraş'ta 6 Şubat 2023'te yaşanan depremlerin aksine ele alınan dönemde gerçekleşen depremlerin yıkıcı etkileri olmaz iken yer kayması ve kaya düşmeleri sonrasında, can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Meteorolojik afetlerde ise özellikle aşırı yağışlar sonrasında gerçekleşen su ve sel baskınları nedeniyle, can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Diğer yandan kuraklık ve yangın felaketleri, daha çok maddi kayıplara neden olmuştur. Vilayette bu dönemde yaşanan afetler daha çok nüfusun ve üretimin merkezi olan kırsal alanı etkilemiştir.

2. MARAŞ'IN İKTİSADİ YAPISI VE DOĞAL AFETLERİN İKTİSADİ YAPIYA ETKİLERİ

2. 1. Maraş'ın İktisadi Yapısı

Tarihi ve kültürel olarak geçmişten günümüze bir köprü vazifesi gören Maraş'ın gerek iktisadi yapısı gerekse sosyal düzeni birçok kez doğal afetler sonucu tahrip olmuş ve yeniden inşa edilmiştir. Maraş'ın Cumhuriyet döneminde yaşadığı doğal afetlerin, iktisadi hayata olan etkilerinin daha iyi anlaşılması için vilayetin sosyal ve iktisadi yapısına bakılmalıdır. Geçmişten günümüze Maraş, zengin çarşıları, her dönem işlek bedestenleri ve buradaki dokumacı, tabakçı, demirci, bakırcı, kuyumcu ve diğer birçok esnafıyla öne çıkmıştır.⁷⁶ Vilayet, Suriye, Irak, Kilikya ve Orta Anadolu arasında ticaret merkezi olsa da yüzyılın başında kervan yollarının önemini yitirmesi ve Milli Mücadele yıllarında vilayetin çarşılarının zarar görmesiyle, ticaret hayatı gerilemeye başlamıştır.⁷⁷ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Maraş'ın genel görünümü köy vaziyetinde ve şehir, demiryollarından ve medeniyetten mahrum durumdadır.⁷⁸ İlerleyen dönemlerde küçük bir kasaba mahiyeti taşımaya devam eden vilayette, zengin aileler ve münevverler önemli yer kaplasa da vilayet kendi haline terk edilmiştir. Vilayetin ilerleyen yıllarda ise genel mahiyetinde hala bir gelişme olmamıştır.⁷⁹ Öyle ki 1948'de vilayete, Haydarpaşa-Kurtalan demiryolu bağlanmış, 1953'te ise Kayseri-Maraş devlet şosesi tamamlanmış olsa da vilayetin ticari hayatında, yeterli gelişme yaşanmamıştır.⁸⁰

Cumhuriyetin ilk yıllarında, küçük bir şehir görünümü sergileyen Maraş'ın nüfusunun büyük bir kısmı, kırsal alanda yaşamıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde nüfusunun %79.27'si Müslüman ve toplam nüfusu 192.555 olan vilayetin, Cumhuriyet döneminde nüfusu %3.95 gerilemiştir.⁸¹ Cumhuriyet döneminde Maraş'ta 1927'den 1960'a kadar vilayet nüfusunda en düşük artış %2'lik oranla 1935'te, Pazarcık'ın Antep'e bağlandığı dönemde ve en fazla artış ise %29'luk oranla Pazarcık'ın tekrar Maraş'a bağlandığı 1945'te gerçekleşmiştir. Vilayet nüfusunun 1927'de %80.35'i, 1935'te %79.19'u, 1940'ta %80.96'sı, 1945'te %81.08'i ve 1950'de %81.30'u, 1955'te %80.12'i ve 1960'ta %77.98'si kırsal alanda yaşamıştır. Verilerden de anlaşılacağı üzere vilayette, köy nüfusu 1955'e kadar nüfusun önemli kısmını oluştururken, 1960'ta bu oran gerilemeye başlamıştır. Diğer yandan vilayette, 1955'e kadar önceki döneme göre nüfustaki asıl artış, köylerde yaşanırken bu dönem sonrasında asıl artış şehirlerde yaşanmıştır. Türkiye genelinde ise kırsal alandaki nüfus 1940'a kadar belirgin artış gösterirken, bu dönem sonrasında asıl artış şehirlerde yaşanmıştır. Verilere göre, Maraş'ta nüfusun kırsal alanda yaşama oranı, Türkiye genelinden fazla olup, şehir nüfusu ülke geneline göre daha geç dönemlerde artış göstermiştir.⁸²

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, nüfusu önemli oranda kırsalda yaşan Maraş'ta, nüfus geçimini önemli oranda toprağa bağlı olarak sağlamıştır. Vilayetin bu durumu Türkiye geneli ile uyum sağlamıştır.⁸³ Maraş'ta 1935'te nüfusun %35.4'ü toprak mahsulleriyle iştigal olurken, %59.3'ü mesleksiz olan kişiler yani dolaylı olarak geçimi toprağa bağlı olarak sağlayan kişilerden oluşmuştur.⁸⁴ 1945'te ise nüfusun %27.36'sı toprak mahsulleriyle uğraşırken, %67.83'ü mesleksiz kişilerden yani geçimini dolaylı olarak toprağa bağlı işlerden sağlayan kişilerden

⁷⁶ Tuncel, 2001: 196.

⁷⁷ *Maraş İl Yıllığı*, 1967: 229.

⁷⁸ BCA, 490.1.0.0/686.328.1, 30.03.1933: 1.

⁷⁹ BCA, 490.1.0.0/686.328.1, 28.10.1936: 7; BCA, 490.1.0.0/687.336.1, 11.03.1949: 2.

⁸⁰ *Maraş İl Yıllığı*, 1967: 229-235.

⁸¹ Karpaz, 2003: 224-224.

⁸² 28 Ekim 1927 Umumi Nüfus Tahriri Vilayet, Kaza Şehir ve Köy İtibariyle Türkiye Nüfusu, 1928; Genel Nüfus Sayımı – Maraş Vilayeti 1935, 1937; 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, 1941; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Maraş İli, 1950; 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, 1961; 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, 1961; Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş –1965, 1968; Genel Nüfus Sayımı –Kahramanmaraş İli, 1970.

⁸³ Aruoba, 1982: 79.

⁸⁴ Genel Nüfus Sayımı – Maraş Vilayeti 1935, 1937: 73.

oluşmuştur.⁸⁵ Son olarak 1955'te vilayette, 15 yaş ve üstü nüfusun %86.25'i toprağın işletilmesiyle iştil olmuştur.⁸⁶ Nüfusun iktisadi olarak toprağa bağlılığı, ilerleyen dönemde de değişmemiştir.⁸⁷ Aynı dönemlerde vilayette, sanayiyle iştil olan nüfus ise çok az oranda olup, nüfusun büyük kısmı ziraatla ve hayvancılıkla iştil olmuştur.⁸⁸

Vilayet ve bölgede yapılan ziraat ve hayvancılık, geleneksel koşullar, eski teknik ve usullere bağlı olarak yapılmıştır. Vilayet ziraatında dönem boyunca; buğday, arpa, yulaf, çavdar, pirinç, darı ve mısır gibi hububatlar, nohut, fasulye, bürölce, fiğ ve burçak gibi baklagiller ile patates, pancar, soğan, sarımsak, pamuk, keten ve susam gibi sanayi bitkileri yetiştirilmiştir. Vilayet tarımında ekilen arazilerin önemli bir kısmında, hububat üretimi yapılırken, hububat ürünleri içerisinde de özellikle buğday üretimi öne çıkmıştır.⁸⁹ Öte yandan vilayet tarımında, hububat ve buğday üretimi, dönem boyunca öne çıkmaya devam etmiştir. Maraş'ta ziraatin en önemli bileşeni olarak yapılan hayvancılıkta, küçükbaş olarak koyun, kılkeçisi ve tiftik keçisi, büyükbaş olarak sığır ve manda, at cinsi olarak da at, katır, eşek ve deve gibi hayvanlar yetiştirilmiştir.⁹⁰ Ele alınan dönem boyunca, "Grafik Ek 3'te" de görüleceği üzere vilayet hayvancılığında, küçükbaş üretimi ve küçükbaş hayvan üretiminde de kılkeçisi yetiştiriciliği dönem boyunca öne çıkmıştır.

Cumhuriyet döneminde Maraş'ta tarımsal üretim, şehir merkezleri de dahil olmak üzere vilayet genelinde yapılmıştır.⁹¹ Vilayette tarımda kullanılan arazilere bakıldığında, 1950'de şehirlerdeki 10.840 ailenin %66.87'si yani 7.249 ailenin ve köylerdeki 40.236 ailenin %24.33'ü yani 9.788 ailenin ve vilayet genelinde 51.076 ailenin %33.36'sı yani 17.037 ailenin toprağı yoktur.⁹² 1960'lara geldiğinde vilayet genelinde, 66.032 çiftçi ailenin %19.16'sı yani 12.649 çiftçi aile topraksızdır. 1960'lı yıllarda tarımda toprağın ailelere dağılımında, çiftçi ailelerin 38.448'i 1-50 dekar, 9.390'ı 51-100 dekar, 3.964'ü 101-200 dekar, 1.393'ü 201-500 dekar, 471'i 501-3000 dekar ve 17 aile de 3.001 dekar ve üstü araziye sahiptir.⁹³ Verilerden anlaşılacağı üzere, vilayette topraksız ailelerin azımsanmayacak oranda olduğu ve toprakların büyük kısmının ailelerin küçük bir bölümünün elinde toplandığı anlaşılmaktadır. Genel olarak ise ailelerin büyük kısmı geçimini, küçük arazilerden sağlamak zorunda kalmıştır. Tarımsal alanda arazilerin dağılımındaki dengesizlikle birlikte, vilayet tarımında modern girdilerin geç dönemlerde arttığı ve üretimin bu süre zarfında çoğunlukla geleneksel alet ve edevatlar ve de kas gücü ile yapıldığı anlaşılmaktadır.⁹⁴ Bunların yanında, vilayetteki köylerin önemli kısmı tarımsal alanda suya ulaşamazken, suya ulaşan köylerde su kaynakları nehir ve dere gibi istikrarsız kaynaklardan oluşmuştur.⁹⁵

Maraş tarımında, toprağın mülkiyet olarak dağılımındaki genel yapısı ve tarımda modern girdilerin düşük olmasıyla birlikte, bölge aynı zamanda küçük çiftçi ocağıdır. 1930'larda vilayette, köylünün sahip olduğu arazinin az olması nedeniyle amelelik ve hizmetkarlık yaptığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan köylü, suya ulaşmada ve pirinç ziraatı yapmada sorunlar da yaşamıştır. Vilayette suyun kontrolü ve kullanımı, genel olarak çiftlik sahiplerinin kontrolünde olmuştur.⁹⁶ 1940'a geldiğinde vilayette tarım önemli iktisadi alan olmaya devam etmiş ve bu dönem pirinç en çok kazanç sağlayan ürün olsa da su kullanımındaki sorunların devam etmesi nedeniyle, halk arasında huzursuzluklar yaşanmıştır. Bu dönemde vilayette, küçük çiftçi suya ulaşsa bile, sıtma gibi büyük problemler

⁸⁵ 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Maraş İli, 1950: 15.

⁸⁶ 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, 1961: 327.

⁸⁷ Genel Nüfus Sayımı – Kahramanmaraş İli, 1970: 33-48.

⁸⁸ "Kahramanmaraş" Yurt Ansiklopedisi, 1983: 5681-5682.

⁸⁹ Tarım İstatistikleri 1928-1934, 1936: 11; Tarım İstatistikleri 1934-1937, 1939: 94; Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1937-1939, 1940: 23; Tarla Mahsulleri İstatistiği 1937-1946, 1947: 94; Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-1942, 1944: 8; Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-1945, 1947: 2; 1946-1954 Zirai Bünye ve İstihsal, 1955: 120; 1954-1958 Zirai Bünye ve İstihsal, 1959: 124; 1958-1960 Zirai Bünye ve İstihsal, 1962: 63.

⁹⁰ 1927 Tarım Sayımı, 1970: 93; Hayvan İstatistiği 1929-35, 1936: 20-21; Hayvanlar İstatistiği 1940, 1942: 12-13; Hayvanlar İstatistiği 1944, 1946: 35-36; Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği 1945-1950, 1952: 36-37; Ziraat Sayımı Neticeleri 1950, 1956: 121; Zirai Bünye ve İstihsal 1958, 1959: 125; 1958-1960 Zirai Bünye ve İstihsal, 1962: 153; Zirai Bünye ve İstihsal 1959-1961, 1963: 63.

⁹¹ Maraş İl Yıllığı, 1967: 251.

⁹² 1950 Tarım Sayımı Neticeleri, 1956: 75.

⁹³ Maraş İl Yıllığı, 1967: 261.

⁹⁴ 1927'de Maraş'ta toplam makine sayısı sadece 102'dir. Traktör sayısı ise 1940'ta 2, 1944'te 18, 1948'de 14, 1950'de 59, 1953'te 400 ve 1950'lerin sonunda 456 olup 1960'ta 450 ve 1964'te 596'ya çıkmıştır. 1927 Tarım Sayımı, 1970: 101; Ziraat Alât ve Makineleri İstatistiği 1940, 1941: 11-23; Tarım Aletleri ve Makineleri İstatistiği 1944, 1946: 4; 1934-1950; Zirai Bünye ve İstihsal, 1951: 121; Ziraat Sayımı Neticeleri 1950, 1956: 84; 1946-1954 Zirai Bünye ve İstihsal, 1955: 121; Traktör Anket Neticeleri ve Ziraat Alet ve Makineleri 1955-1959, 1960: 5; Traktör Anketi Neticeleri 1960, 1960: 9; Tarım İstatistikleri Özeti 1943-1964, 1965: 16; Düzgüneş, 1973: 69.

⁹⁵ Köy Envanter Etüdlerine Göre Maraş, 1967: 78-79.

⁹⁶ BCA, 490.1.0.0/686.328.1, 28.10.1936: 4-6.

nedeniyle arazisini büyük toprak sahibine kiralamakta ya da terk etmek zorunda kalmaktadır.⁹⁷ Maraş tarımında mevcut problemlerin dışında, ziraatta yetiştirilen ürün çeşitliliğinin dar olması ve başka üretim yöntemlerinin çiftçiler tarafından bilinmemesi gibi nedenlerden dolayı, üretimdeki problemler uzun süre varlığını korumuştur. Dönemin raporlarına göre, mevcut üretim yöntem ve tarzlarının dışına çıkılması ve tohum islahlarının yapılması önem arz etmiştir.⁹⁸

Maraş'ta nüfusun büyük kısmının yaşadığı ve geçimini sağladığı tarımsal alanda yaşanan problemlere karşılık, bu dönemde vilayette sanayi ve ticaretle uğraşanların da durumu iyi vaziyette değildir. Vilayet, her ne kadar esnafı ve ticaretiyle tarihte öne çıksa da Cumhuriyet döneminde, esnafın işsiz ve geçim sıkıntısı içinde olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁹ Genel olarak bakıldığında, Maraş'ta sanayi, ticaret ve tarımsal üretimin zor koşullarda yapıldığı, vilayetin Cumhuriyet döneminde nüfusunun büyük kısmının kırsal alanda yaşadığı ve geçimini toprağın işletilmesiyle sağladığı görülmektedir. Üretimin temeli olan tarım ise eski usul ve tekniklerle yapılmakta olup modern girdilerden yoksundur. Bununla birlikte, tarımda toprağın mülkiyet olarak dağılımındaki dengesizlik ve suya ulaşılmasındaki problemler, döneme damgasını vurmuştur. Tarımsal üretimin dışında vilayette, sanayi ve ticaret yeteri kadar gelişme göstermemiş ve esnaf işsiz durumdadır. Maraş'ta belirtilen koşullar nedeniyle, vilayetin iktisadi yapısı tarıma dayanmış ve tarımsal üretim de doğal koşullara ve iklim şartlarına bağlı olarak yapılmıştır.

2. 2. Doğal Afetlerin İktisadi Yapıya Etkileri

Geçmişten günümüze kadar yaşanmış olan doğal afetlerin, gerçekleştiği bölge ve ülke üzerinde sosyal-ekonomik etkileri büyük olmuştur. Yaşanan afetler sonrasında, öncelikli olarak can kayıpları ortaya çıkmakta, aynı zamanda insanlar, sosyal ve psikolojik birçok problem yaşamaktadır. Afetlerin ardından özel ve kamu harcamaları artmakta, iktisadi büyüme yavaşlamakta ve hatta durmaktadır. Diğer yandan işgücü kaybına bağlı, üretimde düşüşler gözlemlenmektedir. Afetlerin gerçekleştikleri ülkelere göre sonuçları da farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerdeki sermayenin yapısı, afetin sonuçlarının daha kolay atlatılmasını sağlarken, gelişmekte olan ülkelerde bu durum daha zorlu geçmektedir. Gelişme sürecinde olan ülkelerde, afetlerin etkilerinin kontrol altına alınması daha güç olduğu için doğal afetlerden kaynaklanan ölümlerin %90'ı bu ülkelerde gerçekleşmektedir. Doğal afetler sonuçları itibarıyla sağlık, eğitim, konut faaliyetlerinin aksamasına, işsizliğin artmasına ve su, elektrik, iletişim ve ulaşım faaliyetlerinin geçici olarak durmasına neden olmaktadır. Öte yanda afetler, sanayi ve tarım alanında üretim faaliyetlerinin yapılamamasına ve de ihracatın düşmesi ile ithalatın artmasına neden olmaktadır.¹⁰⁰

Afetlerin neden olduğu hasarların anlaşılması adına 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli 11 vilayette gerçekleşen depremlere bakıldığında, depremlerden ülke nüfusunun %16.4'ü yani 14 milyon kişinin etkilendiği görülmektedir. Bölgede üretim faaliyeti olarak hizmet, sanayi ve tarım sektörleri öne çıkmıştır. 11 vilayetin 2021 yılında Gayri Safi Yurt İç Hasıladaki payı %9.8'tir. Yaklaşık olarak 79 milyar dolar milli gelir sağlayan bölgede, fert başına GSYH 5.924 dolar olarak düşmektedir. Bölgesel GSYH sektörel bazda ele alındığında %8.6 tarım, %30.5 sanayi, %5.2 inşaat, %45.2 hizmetler ve %10.6 vergi sübvansiyonundan oluştuğu görülmüştür. Üretim faaliyetinde sanayi ve hizmet sektörlerinin öne çıktığı vilayetlerin, 2021'de Türkiye genelinde %11.4 olarak belirlenen ekonomik büyümedeki payı 0.98'dir.¹⁰¹ 2022'de 11 vilayetin Türkiye'nin büyümesindeki payı %9.8, tarımdaki payı %15.1, vergi gelirlerindeki payı %7.5 ve ihracattaki payı ise %8.6'dır.¹⁰² Verilerden de anlaşılacağı üzere bölgenin ülke ekonomisindeki payı önemli boyuttadır. Diğer yandan 6 Şubat 2023'te yaşanan depremler sonrasında Türkiye'nin ihracatı ortalama %6.4 oranında gerilemiş ve ithalatı ortalama %10 artmıştır. Deprem nedeniyle Kahramanmaraş'ın ihracat geliri ise Şubat 2023'te önceki aya göre yaklaşık %55 gerilerken, yılın ilk altı ayında bu oran yaklaşık %30 gerileme düzeyinde olmuştur.¹⁰³ 6 Şubat depremleri genel anlamda ise Türkiye'nin 2023-2024 döneminde yıllık büyümesini yaklaşık %5-6 oranında negatif yönde etkilemiştir.¹⁰⁴ Bu anlamda, doğal afetler gerçekleştikleri bölgeyi sosyal ve ekonomik olarak önemli oranda etkilediği ve bölgenin kalkınmasında

⁹⁷ BCA, 490.1.0.0/686.330.1, 12.06.1940: 2; BCA, 490.1.0.0/686.331.1. 12.04.1941: 3.

⁹⁸ BCA, 490.1.0.0/687.335.1, 10.11.1943: 4.

⁹⁹ BCA, 490.1.0.0/686.331.1. 12.04.1941: 2-3.

¹⁰⁰ Aydınbaş, 2023: 180-181.

¹⁰¹ 2022'de 11 vilayetin ithalattaki payı %6.7'dir. *Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*, 2023: 10.

¹⁰² Doker-Yiğit, 2023: 198.

¹⁰³ Özbey-Bayraktar, 2023: 131.

¹⁰⁴ Bardakçı-Demirtaş, 2023: 190- 198.

belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁵ Öyle ki meydana gelen depremlerden sonra yaşanan ağır insan kayıpları dışında, dirençli kentler ile bu vilayetlerin altyapılarının inşası, kentlerin tekrar faaliyete geçmesi, üretimin eski haline getirilmesi ağır ekonomik sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Deprem bölgesindeki 11 vilayette, Mart 2023 tarihine kadar 1,7 milyon bina hasar görmüş, bu binaların 35 bini deprem anında yıkılırken, 17 bin bina için deprem sonrasında acil yıkılma kararı alınmıştır. Diğer yandan 179 bin binanın ağır hasarlı, 40 bin binanın orta hasarlı ve 431 bin binanın ise az hasarlı olduğu tespit edilmiştir. Yıkılan, acil yıkılacak ve ağır hasarlı binaların içinde sadece konutlar yoktur, bu binaların içinde kültürel yapılar, idari binalar, hastaneler ve okullar da yer almıştır. Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından hazırlanan hasar tespiti raporuna göre, yıkılmış, acil yıkılacak veya ağır hasarlı bina sayısı toplamda 518 bin konuttur. Rapora göre deprem sonrasında 2,2 milyon kişi barınma konusunda sorunlarla karşılaşmıştır. Yıkılmış, acil yıkılacak ve ağır hasarlı binaların hesaplanan hasar miktarı 822,9 milyar TL'dir. Orta hasarlı ve diğer binaların da bir bütün olarak ele alınmasıyla birlikte deprem bölgesinde konutlarda oluşan hasar miktarı 1.031,9 milyar TL/54,7 milyar dolardır. Kayıplarda ise enkaz kaldırma, ağır-orta-acil yıkılacak binalar, geçici barınma ve işe giderlerinin toplamı 101,8 milyar TL/5,3 milyar dolardır. Oluşan hasarlar ve kayıpların toplam maliyeti ise 1.247,1 milyar TL/66 milyar dolardır.¹⁰⁶

Depremi neden olduğu hasar bölgede hemen her alanda kendisini göstermiştir. Eğitimde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı binalarda 39,69 milyar TL/2,11 milyar dolar ve bölgedeki üniversite yurt binalarında 1,5 milyar TL/79,4 milyon dolar hasar oluşmuştur. Deprem bölgesinde kültür ve ibadet alanlarında 6.863 kültür mirasında hasar tespit edilmiş ve binaların bakım ve onarımı için ise 8,2 milyar TL harcanması öngörülmüştür. Bölgedeki hastanelerin onarımı ve teçhizatlarının edinilmesi için toplam 80,9 milyar TL/4,3 milyon dolar gerekmiştir.¹⁰⁷ Bölgede içme suyu ve kanalizasyon problemlerinin çözülmesi için 15,1 milyar TL/798,8 milyon dolar ve imalat sanayisinde zararların karşılanması için 81.155 milyon TL'nin gerekli olduğu tespit edilmiştir. Turizm alanında Mart 2023 itibarıyla basit konaklamalı veya turizm işletmelerinde ağır hasarlı ve yıkılan tesislerde 1,4 milyar TL/74,8 milyon dolar, orta hasarlı tesislerde 199 milyon TL/10 milyon dolar, az hasarlı tesislerde 544,6 milyar TL/28 milyon dolar ve genel olarak 2,1 milyar TL/114,2 milyon dolar hasar tespit edilmiştir.¹⁰⁸ 6 Şubat 2023 depremlerinin ülke ekonomisine toplam maliyeti 1.955 milyar TL/103,6 milyar dolar iken, GSYH'ye etkisi %9,0 olmuştur. Oluşan hasar maliyetinin %54,9'unu yani 1.073,9 milyar TL/12,9 milyar dolarlık gideri konut hasarları, ikinci ağır hasar giderini 242,5 milyar TL/12,9 milyar dolarlık giderle kamu altyapı ve hizmet binaları oluşturmuştur. Özel sektör hasarları ise 222,4 milyar TL/11,8 milyar dolardır. Konut giderleri yanında depremlerin sigortacılık ve esnaf ile makroekonomik olarak Türkiye ekonomisine etkisi yaklaşık 2 trilyon TL/103,6 milyar dolar olduğu tahmin edilmiştir. Bunların dışında depremler sonrasında geçici barınma konusunda çadır, battaniye, yastık, çarşaf seti, ısıtıcı ve konteyner alımı için yaklaşık olarak 25 milyar TL, genel olarak konaklama ve işe için ise yaklaşık 40,5 milyar TL harcama yapılmıştır.¹⁰⁹ Yukarıdaki verilerden de açık şekilde anlaşılacağı üzere 6 Şubat 2023 depremleri, ülkede barınmadan üretime, eğitimden ulaşım ve ihracattan ithalata kadar hemen her alanda büyük yıkımlara ve can kayıplarına neden olduğu için bölge ve ülke ekonomisine etkileri büyük olmuştur. Yaşanan yıkımların etkilerinin öte yandan daha uzun yıllar etkisinin süreceği görülmektedir. Bu yıkım ve hasarların daha iyi anlaşılması için geçmiş dönemlerde yaşanan afetlere göz atılması önem arz etmektedir.

¹⁰⁵ Aydınbaş, 2023: 182-183.

¹⁰⁶ Deprem bölgesine 405 bin konut ve 83 bin köy evi inşa edilmesi planlanmıştır. Konutların arsa ve inşa bedeli 608 bin TL/32,2 milyar dolar ve köy evlerinin inşa bedeli yaklaşık 192 bin TL/10,2 milyar dolar olacağı düşünülmüştür. *Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*, 2023: 26-39.

¹⁰⁷ Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı binaların 72'sinin yıkıldığı, 504'ünün ağır hasarlı ve acil yıkılması gereken olduğu, 331'nin orta hasarlı ve 2.533'ünün az hasarlı olduğu, özel eğitim kurumlarında ise 14'ünün yıkıldığı, 27'sinin ağır hasarlı, 19'unun orta hasarlı ve 58'inin az hasarlı olduğu anlaşılmıştır. Bölgesindeki 17 üniversitede 19 binanın yıkıldığı, 111 binanın ağır hasarlı, 51 binanın orta hasarlı ve 358 binanın da az hasarlı olduğu ve de öğrenci yurtlarından 5'inin ağır hasarlı, 19'unun orta hasarlı ve 52'sinin az hasarlı olduğu tespit edilmiştir. *Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*, 2023: 43-58.

¹⁰⁸ Belediye hizmetleri için toplam 5,7 milyar TL/302,5 milyon dolar, enerjide özel sektörde 2,3 milyar TL/123 milyon dolar ve kamuda 8,9 milyar TL/472,5 milyon dolar olmak üzere toplamda 11.243 milyon TL/595,5 milyon dolar, ulaşımında denizyollarında 38 milyon TL/2 milyon dolar, demiryollarında 17,4 milyar TL, karayollarında 12,2 milyar TL/645 milyon dolar ve haberleşmede 2.117 milyar TL hasar olduğu tahmin edilmiştir. Diğer yandan tarımda hayvancılık, tarımsal alanlardaki depo ve tesisler ile sulama sistemleri ve fabrikalarda genel itibarıyla 24,1 milyar TL, maden ve petrol tesislerinde de 2,7 milyon TL hasar olduğu tahmin edilmiştir. *Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*, 2023: 62-108.

¹⁰⁹ Depremler sonrasında AFAD tarafından evleri yıkılan, acil yıkılacaklar ile evi ağır ve orta hasarlı olan hane halkına taşınması için 15 bin TL, kira desteği için ev sahiplerine 5 bin TL, kiracılara 3 bin TL ve toplamda ise 33 milyar TL yardım yapılmıştır. *Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu*, 2023: 7-130.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinden 1960'a kadar olan dönemde ise nüfusu önemli oranda kırsal alanda yaşayan ve iktisadi yapısı bir o kadar tarıma dayanan Maraş'ta, Cumhuriyet döneminde birçok doğal afet yaşanmıştır. Vilayette yaşanan afetler daha çok doğal kökenli olup, günlük hayatı çeşitli yönleriyle etkilemiştir. Maraş'ta bu dönemde gerçekleşen jeolojik kökenli afetlerden depremlerin, şiddetleri küçük olması nedeniyle sosyal ve iktisadi etkileri düşük olurken, kaya düşmesi ve yer kayması gibi afetlerin etkileri, daha çok can ve mal kaybı şeklinde olmuştur. Vilayette gerçekleşen meteorolojik kökenli afetlerden, özellikle sel ve su baskınlarının, can ve mal kayıplarına yol açması nedeniyle günlük hayata etkileri daha büyük olmuştur. Vilayette meteorolojik afetlerden, diğer yandan kuraklık ve yangınlar da gerçekleşmiştir.

Nüfusu büyük oranda kırsal alanda yaşayan ve iktisadi yapısı ağırlıklı olarak tarımsal üretime yani ziraat ve hayvancılığa dayanan vilayette üretim, eski teknik ve usullere dayalı olarak yapılmıştır. Vilayet tarımındaki genel koşullar, üretimin doğal koşullara açık olmasına ve afetlerden etkilenmesine neden olmuştur. Maraş'ta yaşanan doğal afetlerin iktisadi hayata etkileri, daha çok, vilayetteki tarımsal alan ve üretim miktarlarının değişimi yönünde olmuştur. Cumhuriyet döneminde Maraş'ta toplam tarımsal üretim alanı ve miktarının verildiği Grafik 1'den de anlaşılacağı üzere, Maraş tarımında üretim alanı ve miktarı, çeşitli dönemler farklı nedenlerden dolayı değişim göstermiştir. Ele alınan dönem boyunca genel itibariyle grafikte de görüleceği üzere vilayetteki tarımsal üretim alanı ve miktarı II. Dünya Savaşı'na kadar artış gösterse de savaş yıllarında gerilemiştir. Fakat savaş sonrasındaki dönemde üretim alanı ve miktarı tekrar artışa devam etmiştir.

Cumhuriyet döneminde Maraş'ta, kayıtlara geçen ilk afetin yaşandığı 1930'ların ilk yarısında yani 1930 ile 1935 yılları arasında, Grafik Ek 1'e göre, vilayet tarımında ekilen arazi %27.20 artarken, üretim miktarı %4.68 düşmüştür. Aynı dönemde ekilen arazi hububatta, %28.14 artarken, baklagillerde %52.46 düşmüş ve sanayi bitkilerinde %27.20 artmıştır. Üretim miktarı ise hububatta, %8.22, baklagillerde %59.13 ve sanayi bitkilerinde %4.96 düşmüştür. Ziraat üretiminin en büyük bileşeni olan hayvancılıkta ise Grafik Ek 3'e göre, 1930'dan 1935'e genel hayvan sayısı %41.59, küçükbaş hayvan sayısı %44.60 ve büyükbaş hayvan sayısı %19.32 artış göstermiştir. Bu dönemdeki kayıtlara göre vilayette, Nisan 1930'da kurak dönem sonrasında yağışlar gerçekleşmiştir. 11 Nisan 1931'de ise Elbistan'da aşırı yağışlarda, Ceyhun nehri taşıp tarım arazileri sel suları altında kalmıştır. Diğer bir felakette ise 17 Eylül 1933'te yağın aşırı yağışlarda, Pınarbaşı ve çevresi ile merkezdeki Kılınç Ali, Gazi Paşa, Yörük Selim ve Turan mahallelerinde, su baskınları yaşanmış ve felakette bir kişi ölmüştür. Bu dönemde diğer yandan Kasım 1932'de, ölçekleri düşük olan ve hasara neden olmayan depremler gerçekleşmiştir.¹¹⁰ Aynı zamanda bu dönemde, dünyada Büyük Buhran yaşanmış, buhran sonrasında fiyatlar ve milli gelirler düşmüş, sanayi üretimi gerilemiş ve işsizlik yaklaşık %25 artış göstermiştir.¹¹¹ Dünyadaki ekonomik buhranın, Türkiye'ye ve yerel üretime etkileri de aynı şekilde olumsuz olmuştur.¹¹² Yaşananlar sonrasında, geleneksel tarımın yaygın olduğu ülke geneli ve vilayette, çiftçiler yoksullaşmıştır.¹¹³ 1930'ların ilk yarısında vilayette en çok üretimi yapılan buğdayın ekim alanı Grafik Ek 2'de de görüleceği üzere %25.83 artış gösterirken, üretim miktarı %33.91 düşüş yaşamıştır. Vilayette en çok yetiştirilen kılkeçisi sayısı ise Grafik Ek 3'e göre %29.36 düşmüştür. Genel olarak ise vilayette, 1930'ların ilk yarısında ekilen araziler, artış göstermiş olsa da üretim miktarı, dönem başındaki kuraklık nedeniyle düşerken, ertesi yıl yağın yararlı yağışlar sonrasında üretim önemli oranda artmıştır. Diğer yandan, ilerleyen yıllarda yaşanan sel felaketleri ve diğer nedenlerden dolayı üretim miktarı, genel olarak gerilemiştir. Vilayette bu dönemde hayvan sayısı artarken küçükbaş hayvan sayısı 1935'e doğru düşmüştür.

1930'ların ikinci yarısına gelindiğinde Maraş'ta çoğunlukla, aşırı yağışların neden olduğu sel ve su baskınları yaşanmıştır. Maraş'ta 1935'ten 1940'a kadar Grafik Ek 1'e göre, tarımsal üretim alanı %49.05 ve üretim miktarı %73.99 artış göstermiştir. Bu dönemde ekim alanı hububatta %44.23, baklagillerde %327.50 ve sanayi bitkilerinde %27.98 artış gösterirken, üretim miktarı hububatta %72.05 ve baklagillerde %530.75 artış gösterirken sanayi bitkileri %23.02 düşüş göstermiştir. 1935'ten 1940'a kadar Grafik Ek 3'e göre, genel hayvan sayısı %38.52 ve küçükbaş hayvan sayısı %33.77 ve büyükbaş hayvan sayısı %60.62 artış göstermiştir. Bu dönemde kayıtlara göre, 1936 yılı başında, tarım için gerekli yararlı yağışlar gerçekleşmiştir.¹¹⁴ Diğer yandan dönemin ilk felaketi olan

¹¹⁰ BCA, 30.10.0.0/117.818.34, 15.04.1930; BCA, 30.10.0.0/117.819.5, 19.04.1931: 2; BCA, 30.10.0.0/117.820.5, 03.10.1933: 2; BCA, 30.10.0.0/119.838.12, 08.11.1932.

¹¹¹ Develi, 2022: 92.

¹¹² Koraltürk, 2002: 588.

¹¹³ Tokgöz, 2011: 62.

¹¹⁴ Maraş Gazetesi, 23 Ocak 1936 – 27 Mayıs 1936: 1.

1937'de Elbistan'ın bazı köylerinde yaşanan aşırı yağış sonrasında maddi hasarlar oluşmuştur. Dönemin ikinci felaketi olan Ağustos 1938'de, Göksun'da yaşanan sel felaketinde, tarımsal mahsuller ağır hasar görmüştür. Dönemin son felaketi olan Haziran 1939'da yaşanan aşırı yağışlar sonrasında vilayette, maddi hasar ve can kaybı yaşanmıştır.¹¹⁵ 1930'ların ikinci yarısında vilayette yaşanan felaketler sonrasında, Grafik Ek 2'ye göre tarımda en fazla üretimi yapılan buğdayın üretim alanı, 1935'ten 1940'a %39.37, üretim miktarı ise %61.28 artış göstermiştir. Vilayette en çok yetiştirilen kılkeçisi sayısı ise Grafik Ek 3'e göre %20.17 artmıştır. Bu dönemde yüzölçümünde herhangi bir değişim olmayan Maraş'ta, Grafik Ek 2 ve Ek 3'ten de anlaşılacağı üzere, vilayette üretim alanı dönem sonuna kadar artmaya devam etse de üretim miktarının dönem sonundaki artış oranı gerilemiştir.

Maraş'ta 1940'lı yıllarda önceki on yıla göre, daha az oranda doğal afet yaşanmıştır. 1940'larda ilk afet; Ekim 1940'ta aşırı yağışlar şeklinde gerçekleşirken, dönemin diğer afeti, 1947'de gerçekleşen kurak sezondur. 1948 başında kurak sezon sonrasında yağın yağmurlar, büyük mutluluk yaratmıştır. Aynı yılın sonlarına doğru ise tekrar kuraklık yaşanmıştır.¹¹⁶ 1940'larda tarımsal üretimi ve insan hayatını etkileyen diğer bir konu, II. Dünya Savaşı olmuştur. Türkiye, savaşa fiili olarak dahil olmasa da savaş yıllarında uygulanan politikalar nedeniyle, nüfus artış oranı ve üretim miktarı derinden etkilenmiştir.¹¹⁷ Bu gelişmeler neticesinde, 1940'lı yılların ilk yarısında Maraş'ta Grafik Ek 1'e göre, üretim alanı 1940'tan 1945'e %43.86 ve üretim miktarı 1940'tan 1945'e %41.61 düşüş göstermiştir. Bu dönemde vilayette, 1940'tan 1945'e ekim alanı hububatta %43.59, bakliyat %43.87 ve sanayi bitkilerinde %52.31 düşerken, üretim miktarı hububatta %41.24, baklagillerde %42.22 ve sanayi bitkilerinde %51.16 düşüş yaşamıştır. Grafik Ek 3'e göre ise vilayette 1940'dan 1945'e toplam hayvan sayısı %55.39, küçükbaş sayısı %69.47 ve büyükbaş sayısı ise %4.25 artmıştır. Vilayette üretimi en çok yapılan buğdayın Grafik Ek 2'ye göre 1939'dan 1945'e üretim alanı %50.56, üretim miktarı da %58.80 düşüş göstermiştir. Buğdaydaki bu düşüş karşılık savaş döneminde yani 1939 ile 1945 yılları arasında, Grafik Ek 3'e en çok yetiştirilen kılkeçisi sayısı %67.95 artış göstermiştir. Bu dönemde genel hayvan sayısında artış yaşanırken, savaşın ortasında küçükbaş hayvan sayısı, buğday üretiminde olduğu gibi düşmüş ve savaş sonunda tekrar artmıştır. Dönemin verilerine göre, yağışların yeterli miktarda olduğu 1942'de, üretim miktarında belirgin artış yaşanırken, dönemin koşulları nedeniyle savaş yıllarında üretim alanı ve miktarı, 1943 yılında önemli oranda düşmüştür. Vilayetin bu dönemde, yüzölçümü önemli oranda artsa da savaş koşulları nedeniyle, işgücünün silah altına alınması ve diğer nedenlerden dolayı tarımsal üretim alanı ve miktarı, önemli oranda düşüş göstermiştir.

1940'lı yılların ikinci yarısında, yüzölçümü ve idari yapısında herhangi bir değişim olmayan Maraş'ta, 1947'deki kurak sezon dışında bir afet yaşanmamıştır. Vilayette 1945'ten 1950'ye kadar Grafik Ek 1'e göre, üretim alanı %55.83 ve üretim miktarı ise %86.27 artmıştır. Tarımsal üretimde 1945'ten 1950'ye ekim alanı hububatta %50.05, baklagillerde %142.52 ve sanayi bitkilerinde %80.34 artış gösterirken, üretim miktarı hububatta %83.26, baklagillerde %83.13 ve sanayi bitkilerinde %200.53 artış göstermiştir. Aynı dönemde Grafik Ek 3'e göre, genel hayvan sayısı %22.84, küçükbaş hayvan sayısı %19.44 ve büyükbaş hayvan sayısı %48.06 artış göstermiştir. Vilayet tarımında en fazla üretimi yapılan buğdayın Grafik Ek 2'ye göre 1945'ten 1950'ye ekim alanı %112.93 ve üretim miktarı %131.41 artmıştır. Aynı dönemde vilayette, en çok yetiştirilen kılkeçisi sayısı Grafik Ek 3'e göre ise %63.08 artış göstermiştir. Verilerden de anlaşılacağı üzere, bu dönemde vilayette önceki döneme göre, üretim alanı ve miktarı ile hayvan sayısı, önemli oranda artış yaşamıştır. Bu dönemde ülke genelinde üretim üzerinde, II. Dünya Savaşı'nın etkilerinin azaldığı ve üretimde önemli artışların yaşandığı dönem olmuştur.¹¹⁸ Maraş'ta da 1947'de yaşanan kurak sezon döneminde üretim miktarı düşerken, üretim genel olarak artmaya devam etmiştir. Genel olarak ise bu dönemde yaşanan afetler tarımsal üretimi etkilemeye devam etse de savaş sonrasında yaşanan toparlanmalarla birlikte üretimde artışlar gözlemlenmiştir.

1950'li yıllarda doğal afetler, önceki on yıla göre daha da azalmıştır. Haziran 1954'te, Elbistan ve Afşin'de çekirge istilası yaşanmış ve aynı yıl kurak geçmiştir. Halk vaziyet karşısında, Adana'dan buğday getirmek zorunda kalmıştır.¹¹⁹ 1957'deki sezon, her ne kadar kurak geçse de sonrasında yağışlar gerçekleşmiştir.¹²⁰ Fakat bu

¹¹⁵ BCA, 30.10.0.0/117.824.10, 08.01.1938: 1; BCA, 30.10.0.0/118.827.8, 12.06.1939: 1.

¹¹⁶ *Maraş Gazetesi*, 1 Ocak 1942: 1; *Maraş Postası*, 19 Mart 1948-22 Kasım 1948: 2.

¹¹⁷ Sönmez, 1986: 38.

¹¹⁸ Boratav, 2005: 101.

¹¹⁹ *Halk Postası*, 10 Haziran 1954: 1; *Halk Postası*, 8 Temmuz 1957: 1-2;

¹²⁰ *Halk Postası*, 18 Nisan 1957: 1.

yağışlar, kimi yerlerde taşkınlara neden olduğu için köprü ve yollar zarar görmüştür.¹²¹ Aynı yağışlarda, Elbistan ilçe hastanesi yakınlarında bir vatandaş şimşeklerden yaralanmıştır.¹²² 1958 yılındaki yağışlar, yeterli miktarda gerçekleşse de 1959 yılı kurak geçmiştir. 1960 sezonu ise gayet yağışlı geçmiştir.¹²³ Nisan 1960'ta yaşanan yağışlar, halk tarafından ilk başta memnuniyetle karşılanırsa da vilayette yoğun çamur yağması nedeniyle halk panik yaşamış ve günlük hayatta aksamalar gerçekleşmiştir. Aynı yılın yazında da vilayette, Suriye'den gelen çekirgelerin istilası yaşanmıştır.¹²⁴

Demokrat Parti İktidarı yıllarında vilayette, önemli bir doğal afet yaşanmamış ve üretim alanı ve miktarı ülke genelinde olduğu gibi vilayet tarımındaki modern girdilerle birlikte önemli oranda artmıştır.¹²⁵ Grafik Ek 1'e göre, vilayet tarımında üretim alanı 1950'den 1955'e %156.08 ve 1955'ten 1960'a %21.35 artarken, üretim miktarı ise 1950'den 1955'e %205.07 ve 1955'ten 1960'a %67.71 artış göstermiştir. Bu dönemde toplam hayvan sayısı Grafik Ek 3'e göre 1950'den 1955'e %31.91 ve 1955'ten 1960'a %47.68 artış göstermiştir. 1950'li yıllarda vilayette ekim alanı hububatta 1950'den 1955'e %146.57 ve 1955'ten 1960'a %20.96 artmış, baklagillerde 1950'den 1955'e %120.86 ve 1955'ten 1960'a %8.11 artmış ve sanayi bitkilerinde 1950'den 1955'e %554.08 ve 1955'ten 1960'a %39.04 artmıştır. Aynı dönemde üretim miktarları hububatta 1950'den 1955'e %188.07 ve 1955'ten 1960'a %36.45 artmış, baklagillerde 1950'den 1955'e %264.47 artarken 1955'ten 1960'a %3.28 düşmüş ve sanayi bitkilerinde 1950'den 1955'e %476.10 ve 1955'ten 1960'a %474.66 artış göstermiştir. Bu dönemde üretimi en çok yapılan buğdayda da ise Grafik Ek 2'ye göre 1950'den 1955'e ekim alanı %165.85, 1955'ten 1960'a %21.62 ve genel olarak ise 1950'den 1960'a %223.32 artış gösterirken, üretim miktarı 1950'den 1955'e %233.10, 1955'ten 1960'a %22.10 ve genel olarak ise üretim miktarı 1950'den 1960'a %306.70 artış göstermiştir. Grafik Ek 3'e göre 1950 ve 1960 yılları arasında vilayetteki küçükbaş hayvan sayısı, 1950'den 1955'e %36.30, 1955'ten 1960'a %53.03 ve genel olarak 1950'den 1960'a %108.58 artmıştır. Vilayette en çok yetiştirilen kılkeçisi ise 1950'den 1955'e %28.17, 1955'ten 1960'a %32.15 ve dönem boyunca %69.38 artmıştır. Bu dönemde vilayette toplam hayvan sayısı, genel olarak artsa da çeşitli dönemlerde ufak düşüşler ve artışlar yaşamıştır. Maraş tarımında ise 1954'te yaşanan çekirge istilası sonrasında, verim düşmüş fakat ertesi yıl üretimde önemli artış gözlemlenmiştir. Bu artışın ertesi yılında, üretim alanı artmaya devam etse de Grafik Ek 2'de görüleceği üzere, bilhassa buğdayın üretim miktarı önemli oranda düşmüştür. 1957'de yaşanan kısmi kuraklıkta ise üretim düşmemiş fakat 1960'a doğru, üretimdeki dalgalanmalara rağmen genel olarak üretimdeki artış devam etmiştir. Genel olarak vilayette tarımsal üretim, 1950'lerin ortasında zirveye çıkmıştır. Vilayette üretim alanı ve miktarının önceki döneme göre artmasında ise ülke genelinde olduğu gibi tarımdaki modern girdilerin etkisi büyük olmuştur.¹²⁶

Genel olarak bakıldığında Maraş'ta üretimin temeli, uzun süre toprağın işlenmesine dayanmıştır. Cumhuriyet döneminde vilayette tarımsal üretim, modern girdilerden yoksun ve üretim ilişkilerinin eski usullere dayanması gibi nedenlerden dolayı genel olarak üretim, doğal koşullara bağlı olarak yapılmıştır. Bu durumdan dolayı da vilayette yaşanan doğal afetler, tarımdaki üretimi alanı ve miktarını ile hayvan sayısını etkilemiştir. Vilayette Cumhuriyet döneminde, özellikle sel ve su baskınları ile kuraklık gibi meteorolojik kökenli doğal afetler sonrasında, iktisadi düzenin temeli olan tarımsal üretimde düşüşler yaşanmıştır. Vilayette yaşanan aşırı yağışlar ve sonrasında, üretim alanlarında artışlar gözlemlense de üretim miktarı düşüş göstermiştir. Kuraklık dönemlerin de ise üretim miktarlarında önemli düşüşler yaşanmıştır. Diğer yandan vilayette yaşanan çekirge istilası ile dünyada yaşanan savaşın olduğu dönemlerde ekim alanı ve üretim miktarında önemli düşüşler gözlemlenmiştir. Maraş'ta yaşanan afetler veya olumsuz beşeri koşullara rağmen tarımsal alanda modern girdilerin arttığı dönemlerde ise üretim alanı ve üretim miktarı önemli oranda artmıştır. Genel olarak ise Maraş'ta yaşanan hava kökenli doğal afetlerin olduğu dönemlerde üretimin temeli olan ziraat üretimi derinden etkilenirken diğer yandan hayvancılıkta da verim düşüklükleri gözlemlenmiştir. Vilayette tarım dışı üretim alanlarının yeteri kadar gelişmemiş ve üretim çeşitliliğinin dar olması gibi nedenlerden dolayı doğal afetlerin iktisadi hayata etkileri büyük olmuştur.

¹²¹ BCA, 30.11.1.0/266.24.68, 19.08.1957: 1-2.

¹²² *Elbistan Postası*, 10 Şubat 1957: 1; *Elbistan Postası*, 6 Aralık 1957: 1.

¹²³ *Elbistan Postası*, 21 Nisan 1958: 1; *Halk Postası*, 7 Nisan 1960: 1.

¹²⁴ *Demokrasiye Hizmet*, 12 Nisan 1960: 1; 27 Kasım 1960: 1; *Halk Postası*, 11 Nisan 1960: 1.

¹²⁵ Kalaycı, 2013: 103.

¹²⁶ Kazgan, 2004: 83.

Sonuç

Doğal afetler, doğanın sebep olduğu ve insanların zarar gördüğü yıkımlar olarak ifade edilmektedir. Temelde jeolojik ve meteorolojik olmak üzere iki bölüme ayrılan doğal afetler, kısa sürede ortaya çıkmakta ve yaşanmalarının ardından can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Tarihin çeşitli dönemlerinde Maraş'ta, farklı tarzda doğal afetler yaşanmıştır. Vilayette yaşanan afetlerin gerek insan hayatına gerekse iktisadi üretime olumsuz etkileri olmuştur. Öyle ki çeşitli dönemlerde yaşanan afetler sonrasında, can ve mal kayıpları yaşanmış ve iktisadi yapıda düşüşler gözlemlenmiştir. Ele alınan çalışmada, Türkiye'de geleneksel üretim anlayışının yaygın olduğu ve ekilen arazilerin en geniş sınırlara ulaştığı 1923-1960 yılları arasında Maraş'ta, kayıtlara geçmiş olan doğal afetler ve bu afetlerin iktisadi hayata etkileri ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma esnasında, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli 7.7 ve 7.6 depremlerinin bölgeye ve ülke geneline olan iktisadi etkilerinin daha iyi anlaşılması hedefiyle, vilayette yaşanan afetler ve etkileri ortaya konulmak istenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde; doğal afetlere zemin hazırlayan vilayetin jeolojik durumu, iklim yapısı ve bitki örtüsü ile vilayette ele alınan dönemde yaşanan doğal afetler ele alınmıştır. Maraş'ın çeşitli jeolojik oluşumlar ve iklim yapısını bünyesinde barındırması, vilayette birçok doğal afetin görülmesine neden olmuştur. Vilayette geçmişte ve Cumhuriyet döneminde; deprem, yer kayması ve taş düşmesi gibi jeolojik afetlerle birlikte, sel ve su baskınları, kuraklık ve yangın gibi meteorolojik afetler görülmüştür. Vilayetin geçmiş dönemlerde defalarca yıkılmasına neden olan ve 6 Şubat 2023'te de "asrın felaketi" olarak da ifade edilen depremlerin, 1923-1960 yılları arasında, düşük şiddette ve ufak maddi kayıplara neden olduğu gözlemlenmiştir. Yer kayması ve taş düşmesi gibi afetler ise daha nadiren gerçekleşmiş olup bu afetler, gerçekleştiğinde ise can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Aynı dönemde vilayette gerçekleşen sel ve su baskınları sonrasında, can ve mal kayıpları oluşurken, yaşanan kuraklıklar ise tarımsal verimi düşürmüştür.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Maraş'ın iktisadi yapısı ve vilayette yaşanan doğal afetlerin iktisadi yapıya olan etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Maraş'ta nüfusun büyük kısmı kırsal alanda yaşamış ve vilayetin iktisadi yapısı, toprağın işletilmesine dayanmıştır. Vilayetin iktisadi hayatında, ziraat ve hayvancılık öne çıkmıştır. Vilayette yapılan tarımsal üretim, eski usul ve tekniklerle yapılmıştır. Bunun yanında, vilayet tarımında kullanılan arazilerin ailelere dağılımındaki genel yapı ile üretimin modern girdilerden yoksun olması, tarımsal üretimin doğal koşullara bağlı olarak yapılmasına yol açmıştır. Cumhuriyet döneminde, vilayetin yüzölçümünde yaşanan değişimler de dikkate alınarak bakıldığında, vilayette çeşitli dönemlerde üretim alanı ve miktarı ile hayvan sayısında değişimler yaşanmıştır. 1930'lu yıllarda vilayette ekilen araziler artmış, fakat gerçekleşen aşırı yağışlar sonrasında üretim miktarında düşüşler gözlemlenmiştir. 1940'lı yıllarda ise Türkiye, dünyadaki savaşa girmese de bu dönemde izlenen savaş politikaları ve yaşanan aşırı yağışlar nedeniyle savaş yıllarında vilayette, üretim alanı ve miktarında önemli düşüşler olmuştur. 1940'ların ikinci yarısında ise kurak sezonlar yaşansa da üretim alanı ve miktarı, savaş sonrasında toparlanmaya devam etmiştir. 1950'lerde ise önceki döneme göre daha az oranda afet yaşansa da vilayette yaşanan çekirge istilası, aşırı yağışlar ve kurak sezon dönemlerinde, üretim miktarlarında ufak düşüşler olmuş; fakat tarımdaki modern girdilerin artmasıyla üretim alanı ve miktarında önemli artışlar yaşanmıştır.

Genel olarak bakıldığında, Cumhuriyetin ilk yıllarında, Maraş'ta iktisadi yapının temeli olan tarımsal üretimin önemli oranda dış koşullara bağlı olarak yapılması, tarımda verim düşüklüğüne ve üretimin yıllara göre farklılık göstermesine neden olmuştur. Vilayette özellikle sel ve su baskınları ile kuraklık gibi doğal afetler dönemlerinde, ekilen tarımsal alan ve üretim miktarında düşüşler yaşanmıştır. Üretim diğer yandan çekirge istilası ve dünyada yaşanan savaştan da etkilenmiştir. Aynı dönemde vilayette yapılan hayvancılık, tarıma göre daha az oranda afetlerden etkilenmiştir. Bu dönemde, vilayetteki iktisadi yapının doğal afetlerden etkilemesinin asıl nedeni ise tarımsal üretimin önemli oranda modern girdilerden yoksun olması, sulama sistemlerinin yetersizliği ve diğer yandan tarım dışı üretim alanlarının dar olmasıdır. Günümüzde 6 Şubat 2023 depremlerinde görüldüğü üzere, afetlerin çok ağır neticeleri olsa da iktisadi hayatın temelini birçok üretim alanına dayanıyor olması, yaşanan ve yaşanacak afetlerin etkilerinin daha az hissedilmesini ve afetlerin olumsuz sonuçlarının daha hızlı ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır. Ele alınan dönemde Maraş'ta diğer yandan afet sonrasındaki yardım faaliyetleri ile ulaşım, iletişim ve diğer altyapı olanaklarının sınırlı olması ve de vilayette nüfusun önemli oranda küçük üreticilerden oluşması gibi nedenler, toplumu afetlere karşı savunmasız bırakmıştır. Genel anlamda ise ele alınan çalışmada, Maraş'ın Cumhuriyetin ilk yıllarında iktisadi hayat ve nüfus yapısının bölgede gerçekleşen afetlerden etkilendiği ve özellikle meteorolojik afetlerin iktisadi hayat üzerinde belirleyici olduğu ve de vilayetin mevcut koşullarının bölge ve ülke geneliyle benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, (BCA), 30.1.0.0/42.251.5, 20.02.1948.

BCA, 30.1.0.0/115.727.7, 16.11.1966.

BCA, 30.1.0.0/118.749.4, 22.02.1960.

BCA, 30.1.0.0/119.755.8, 11.02.1966.

BCA, 30.10.0.0/8.50.25, 16.04.1947.

BCA, 30.10.0.0/66.439.22, 30.06.1923.

BCA, 30.10.0.0/117.818.34, 15.04.1930.

BCA, 30.10.0.0/117.819.5, 19.04.1931.

BCA, 30.10.0.0/117.820.5, 03.10.1933.

BCA, 30.10.0.0/117.824.10, 08.01.1938.

BCA, 30.10.0.0/118.825.36, 06.10.1938.

BCA, 30.10.0.0/118.827.8, 12.06.1939.

BCA, 30.10.0.0/119.838.12, 08.11.1932.

BCA, 30.10.0.0/119.846.5, 17.07.1940.

BCA, 30.10.0.0/119.846.22, 10.01.1941.

BCA, 30.11.1.0/266.24.68, 19.08.1957.

BCA, 30.18.1.2/131.30.9, 10.04.1953.

BCA, 30.18.1.2/203.9.12, 07.02.1967.

BCA, 30.18.1.2/213.87.20, 16.12.1967.

BCA, 30.18.1.2/290.88.2, 24.11.1972.

BCA, 490.1.0.0/686.328.1, 11.06.1936.

BCA, 490.1.0.0/686.330.1, 12.02.1941.

BCA, 490.1.0.0/686.331.1, 06.06.1941.

BCA, 490.1.0.0/687.332.1, 09.10.1942.

BCA, 490.1.0.0/687.335.1, 01.07.1945.

BCA, 490.1.0.0/687.336.1, 11.03.1949.

BCA, 490.1.0.0/1585.466.1, 08.01.1940,

BCA, 490.1.0.0/496.1997.3, 30.01.1937.

Gazeteler

Demokrasiye Hizmet

Elbistan Postası

Halk Postası

Maraş Gazetesi

Maraş Postası

Şanlı Maraş

Zaman

Kitaplar

21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Maraş İli (1950), İstatistik Genel Müdürlüğü, Cilt 45, Ankara.

22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı (1961), İstatistik Genel Müdürlüğü, İstanbul.

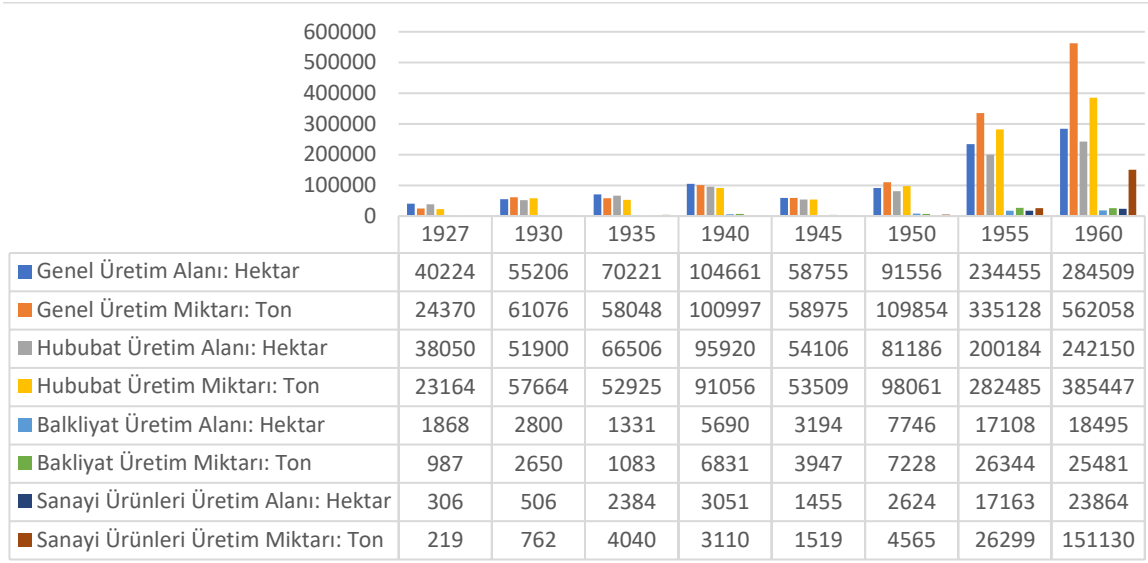
23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı (1961), İstatistik Genel Müdürlüğü, İstanbul.

28 Ekim 1927 Umumi Nüfus Tahriri Vilayet, Kaza Şehir ve Köy İtibariyle Türkiye Nüfusu (1928), Merkezi İstatistik Müdüriyeti Umumisi, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, Ankara.

- 1927 Tarım Sayımı (1970), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- 1934-1950 Zirai Bünye ve İstihsal (1951), İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- 1946-1953 Zirai Bünye ve İstihsal (1954), İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- 1946-1954 Zirai Bünye ve İstihsal (1955), İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- 1950 Tarım Sayımı Neticeleri (1956), İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- 1954-1958 Zirai Bünye ve İstihsal (1959), İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- 1958-1960 Zirai Bünye ve İstihsal (1962), İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- 1958 Zirai Bünye ve İstihsal (1959), İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- 1959-1961 Zirai Bünye ve İstihsal (1963), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- 1965 Zirai Bünye ve İstihsal (1967), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Aruoba, Ç. (1982), "Cumhuriyet'in Kuruluş Yıllarında Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar" Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, A.Ü. SBF. Basın ve Yayın Yüksek Okul Basımevi, Ankara, s. 79-87.
- Aydınbaş, G. (2023), "Sosyoekonomik Boyutuyla Türkiye'de Depremler Üzerine Bir İnceleme: Kahramanmaraş Depremi Örneği" Sosyal Bilimlere Çok Yönlü Yaklaşımlar: Tarih, Turizm, Eğitim, Ekonomi, Siyaset ve İletişim, Özgür Yayınları, Gaziantep, s. 177-212.
- Bardakçı, H. ve DEMİRTAŞ, F. (2023), "Doğal Afetlerin Dış Ticarete Etkisi: 2023 Türkiye Depremleri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi" Avrasya Dosyası Dergisi, Cilt 14, Sayı 1, İstanbul, s. 83-204.
- Boratav, K. (2005), Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Kitabevi, 9. Basım, Ankara.
- Boratav, K. (2006), Türkiye'de Devletçilik, 2. Basım, İmge Kitabevi, Ankara.
- Develi, E. S. (2022), Dünya İktisat Tarihi: 1500 ve Sonrası, Akademisyen Kitabevi, Ankara.
- Düzgüneş, M. (1973), Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş-1965 (1968), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara
- Genel Nüfus Sayımı – Kahramanmaraş İli (1970), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Genel Nüfus Sayımı – Maraş Vilayeti 1935 (1937), Mehmet İhsan Basımevi, Ankara.
- Doker, A. C. – YİĞİT, A. S. (2023), "Deprem Sonrasında Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Öneriler" Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler, Gaziantep, s. 195-208.
- Gökhan, İ. (2011), Başlangıçtan Kurtuluş Harbine Kadar Maraş Tarihi, Öncü Basımevi, Kahramanmaraş.
- Görür, N. (2020), Türkiye'de Deprem, Doğan Kitap, İstanbul.
- Gündüz, T. (2001), "Kahramanmaraş" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 24, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 192-196.
- Hayvan İstatistiği 1929-35 (1936), Mehmet İhsan Matbaası, Ankara.
- Hayvanlar İstatistiği 1940 (1942), Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- Hayvanlar İstatistiği 1944 (1946), Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği 1945-1950 (1952), Ankara Basım ve Cildevi, Ankara.
- İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı (1941), Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- İstatistik Yıllığı (1948), İstatistik Genel Müdürlüğü, Anlara.
- Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu, (2023), Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ankara.
- "Kahramanmaraş" Yurt Ansiklopedisi (1983), Cilt 8, Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul, s. 5640-5749.
- Kalaycı, İ. (2013), Türkiye Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları (1923-2023), İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Karpat, K. H. (2003), Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G. (2004), Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

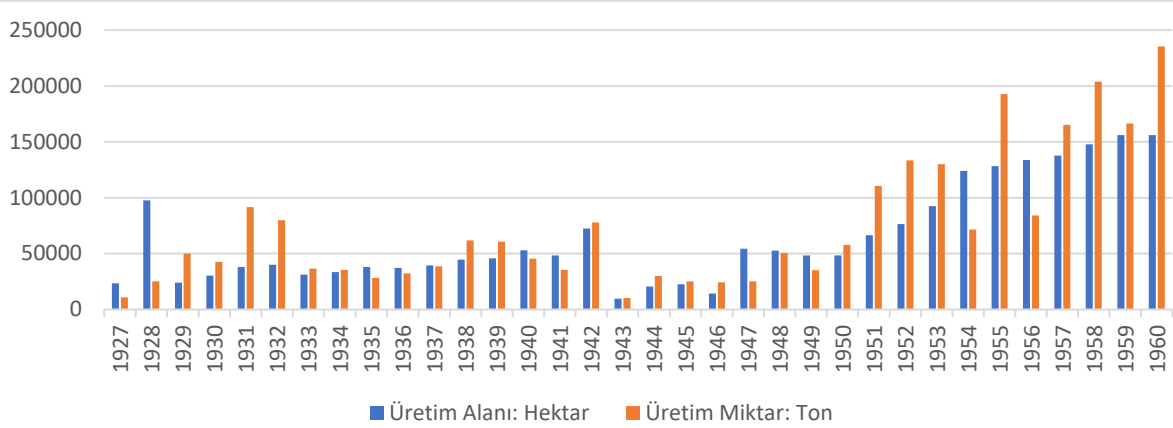
- Koç, K. (2010), *Kahramanmaraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya Etkisi*, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş.
- Koraltürk, M. (2002), "Türkiye Ekonomisi (1923-1960)", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 581-591.
- Köy Envanter Etüdlere Göre Maraş* (1970), Köy İşleri Bakanlığı Yayınları –Yıldız Basımevi, Konya 1967.
- Maraş İl Yıllığı* (1967), Maraş Valiliği, Maraş.
- Meyve İstatistiği 1946 1952* (1954), Doğu Matbaası, Ankara.
- Özbey, Ö. – BAYRAKTAR, B. (2023), "6 Şubat 2023 Tarihinde Yaşanan Depremin Türkiye'deki Makroekonomik Etkisi" *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Balıkesir, s. 121-138.
- Sabırsız, E. ve ŞÖHRET, M., (2024), "6 Şubat depremlerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki makroekonomik, sosyal ve çevresel etkileri" *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Sayı 15, Deprem Özel Sayısı, s. 571-597.
- Solak, İ. ve DOĞAN, A. (2020), "Maraş'ta Yaşanan Doğal Afetler (XIX.-XX. Yüzyıl)" *Maraş Araştırmaları*, Cilt 1, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları – Palet Yayınları, Konya, s. 137- 151.
- Sönmez, M. (1986), *Türkiye Ekonomisinde Bunalım*, Cilt 2. Belge Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Şahin, C. (1991), *Türkiye Afetler Coğrafyası*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Şahinkaya, S. (2009), *Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası*, 2. Basım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Tarım Aletleri ve Makineleri İstatistiği 1944* (1946), Ankara Basımevi, Ankara.
- Tarım İstatistikleri 1928-1934* (1936), Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- Tarım İstatistikleri 1934-1937* (1939), *Receb Ulusoğlu*, Ankara.
- Tarım İstatistikleri 1928-1936* (1937), Mehmet İhsan Matbaası, Ankara.
- Tarım İstatistikleri Özeti 1943-1964* (1965), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Tarımsal Yapı ve Üretim 1970-1972* (1975), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Tarla Mahsulleri İstatistiği 1937-1946* (1947), İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Tarla Mahsulleri İstatistiği 1938-1940* (1942), İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-1942* (1944), İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-1945* (1947), İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Tarla Ziraatı Ürünleri İstatistiği 1937-1939* (1940), *Receb Ulusoğlu Basımevi*, Ankara.
- Traktör Anket Neticeleri ve Ziraat Alet ve Makineleri 1955-1959* (1960), Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara.
- Traktör Anketi Neticeleri 1960* (1960), Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara.
- Tokgöz, E. (2011), *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)*, 10. Basım, İmaj Kitabevi, Ankara.
- Tuncel, M. (2001), "Kahramanmaraş" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, s. 196-197.
- Yaşa, M. (1980), *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi*, Apa Ofset Basımevi, İstanbul.
- Ziraat Alât ve Makineleri İstatistiği 1940* (1941), Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul.
- Ziraat Sayımı Neticeleri 1950* (1956), İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.
- Zirai Bünye ve İstihsal 1958* (1958), İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.

EKLER

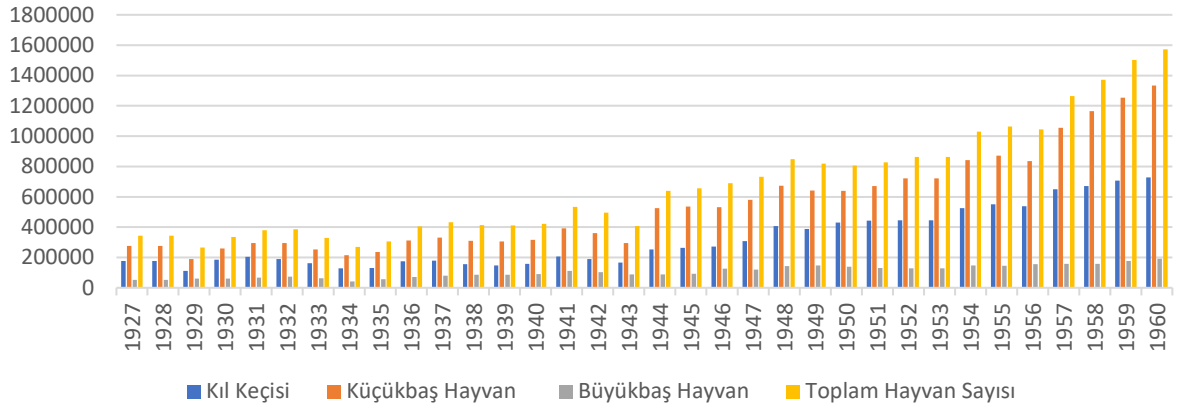
Grafik 1: 1927-1960 Yılları Arasında Maraş'ta Toplam Tarımsal Üretim Miktarı ve Alanı

(Kaynak: 1927 Tarım Sayımı, 1970; Tarım İstatistikleri 1928-1934, 1936; Tarım İstatistikleri 1928-1936, 1937; Tarla Mahsulleri İstatistiği 1937-46, 1947; Tarla Mahsulleri İstatistiği 1938-40, 1942; Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-42, 1944; Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-45, 1947; 1946-1954 Zirai Bünye ve İstihsal, 1955; 1954-1958 Zirai Bünye ve İstihsal, 1959; 1958-1960 Zirai Bünye ve İstihsal, 1962.)

Grafik 2: 1927-1960 Yılları Arasında Maraş'ta Üretilen Buğdayın Ekim Alanı ve Üretim Miktarı.

Kaynak: Tarım İstatistikleri 1928-1934, 1936: 11; Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-1942, 1944: 8; Tarla Mahsulleri İstatistiği 1940-1945, 1944: 2; 1934-1950 Zirai Bünye ve İstihsal, 1951: 120; 1946-1953 Zirai Bünye ve İstihsal, 1954: 120; İstatistik Yıllığı, 1948: 262; Tarla Mahsulleri İstatistiği 1937-1946, 1947: 7; 1946-1954 Zirai Bünye ve İstihsal, 1955: 120; 1954-1958 Zirai Bünye ve İstihsal, 1959: 124; 1958-1960 Zirai Bünye ve İstihsal, 1962: 63.

Grafik 3: 1927-1960 Yılları Arasında Maraş'ta Yetiştirilen Hayvancılığın Değişimi

Kaynak: 1927 Tarım Sayımı, 1970: 93; Hayvan İstatistiği 1929-35, 1936: 20-21; Hayvanlar İstatistiği 1940, 1942: 12-13; Hayvanlar İstatistiği 1944, 1946: 35-36; Hayvanlar ve Hayvan Ürünleri İstatistiği 1945-1950, 1952: 36-37; Ziraat Sayımı Neticeleri 1950, 1956: 121; Ziraat Bünye ve İstihsal 1958, 1959: 125; 1958-1960 Ziraat Bünye ve İstihsal, 1962: 153; Ziraat Bünye ve İstihsal 1959-1961, 1963: 63.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).